

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚ.ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ 2003-2004

*“Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΣΚΕΨΗ: J.A SCHUMPETER, F.H
KNIGHT ΚΑΙ Η ΝΕΟΑΥΣΤΡΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ”*

ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΜΥΛΩΝΑΚΗΣ Δ.

ΕΙΣΗΓΗΤΗΣ: ΜΠΑΛΗΣ Φ.

Α. Μ : 19

*Στους γονείς μου, που τόσα χρόνια με αγάπη & υπομονή με στήριζαν σε ότι έκανα,
στους καθηγητές μου & ιδιαίτερα στον κ. Μυλωνάκη Δημήτρη, που με βοήθησαν
πάντα απ' όλα να καλλιεργήσω την σκέψη μου,
στους φίλους, που ήταν πάντα εκεί σε χαρές & λύπες,
& σε εσένα...*

Μπαλής Φίλιππος

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

 ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	
- ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΕΣ	2
- Η ΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ.....	3
- ΆΛΛΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ.....	4
- ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ	5
- ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	6
 ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ.....	6
 ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	8
- J.A SCHUMPETER.....	8
- F.H KNIGHT	12
- ΝΕΟΑΥΣΤΡΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ	15
- ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ	15
- CARL Menger.....	16
- LUDWIG VON Mises	19
- FRIEDRICH HAYEK	21
- ISRAEL KIRZNER	23
- ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ	26
 SCHUMPETER, KNIGHT , KIRZNER: ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ.....	27
 ΕΠΙΛΟΓΟΣ	30
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	33

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πολλές φορές διαβάζουμε ή ακούμε την λέξη επιχειρηματικότητα. Ακόμη και κάποιος που δεν γνωρίζει πολλά γύρω από το θέμα αυτό, καταλαβαίνει πόσο σημαντικό ρόλο διαδραματίζει σε θέματα πολιτικής και οικονομίας. Κράτος και επιχειρήσεις προσπαθούν να βρουν τρόπους να αυξήσουν την επιχειρηματικότητα τους. Κάποιοι την θεωρούν ένα από τα κύρια στοιχεία που συμβάλουν στην ανάπτυξη και στην ευημερία μιας χώρας. Τι είναι λοιπόν η επιχειρηματικότητα; Γιατί στις μέρες μας γίνεται συχνή αναφορά στον όρο αυτό, ενώ παλαιότερα όχι; Ποιες είναι οι πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές διαστάσεις της; Όλα αυτά είναι ερωτήματα που πρέπει να απαντηθούν για να μπορέσει κάποιος να έχει μια σφαιρική αντίληψη επί του θέματος.

Ο όρος της επιχειρηματικότητας δεν είναι καινούργιος. Εμφανίστηκε τον 15^ο αιώνα και ερμηνεύτηκε με διάφορους τρόπους, μέχρι τον 19^ο αιώνα όπου και εξαφανίστηκε από την βιβλιογραφία. Η έννοια της επιχειρηματικότητας αναβίωσε τον 20^ο αιώνα αν και δεν έγινε καθολικά αποδεκτή από τον ακαδημαϊκό χώρο. Άμεση συνέπεια ήταν να εξαφανιστεί και από το πολιτικό προσκήνιο της εποχής. Στις μέρες μας όμως, πολιτικοί και οικονομικοί παράγοντες δίνουν όλο και μεγαλύτερη σημασία στην έννοια της επιχειρηματικότητας, με συνέπεια να θεωρείται ως μία από τις σημαντικότερες οικονομικές μεταβλητές. Αυτό φαίνεται ξεκάθαρα και από τον μεγάλο αριθμό κονδυλίων που δαπανώνται από την Ευρωπαϊκή Ένωση για τον σκοπό αυτό.

Στην εργασία αυτή θα μελετήσουμε την ιστορική αναδρομή της έννοιας της επιχειρηματικότητας, για να απαντήσουμε στα ερωτήματα που προαναφέραμε και να δούμε ποιοι χρησιμοποίησαν το όρο και με ποια σημασία. Στην συνέχεια θα αναλύσουμε τους λόγους για τους οποίους τα Νεοκλασικά οικονομικά, το κυρίαρχο οικονομικό ρεύμα της εποχής, δεν κατάφεραν να ενσωματώσουν την έννοια της επιχειρηματικότητας στην ανάλυση τους. Στην επόμενη ενότητα θα αναλύσουμε τις θεωρίες επιχειρηματικότητας του J.A Schumpeter, του F.H Knight και της Νεοαυστριακής σχολής και τελειώνοντας θα κάνουμε μια κριτική προσέγγιση στις θεωρίες αυτές, για να δούμε τι ομοιότητες και τι διαφορές υπάρχουν μεταξύ τους.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Μερικές από τις πιο απλές ερωτήσεις σχετικά με τα οικονομικά έχουν τις πιο δύσκολες απαντήσεις. Για παράδειγμα τι δημιουργεί το κέρδος, τι προκαλεί την οικονομική μεγέθυνση, πως η αγορά συνδυάζει και συντονίζει τους παραγωγικούς συντελεστές και πολλά

άλλα. Στο παρελθόν πολύ σπουδαίοι συγγραφείς ασχολήθηκαν με αυτά τα ερωτήματα και μερικοί από αυτούς κατέληξαν σε μία θεμελιώδη αιτία που τα δημιουργεί όλα αυτά, την επιχειρηματικότητα. Αυτός ο όρος χρησιμοποιήθηκε από πολλούς οικονομολόγους, με διαφορετική σημασία στο πέρασμα του χρόνου και πρόσφατα γνωρίζει την αναβίωση της μέσα από σύγχρονες σχολές οικονομικής σκέψης.

Σύμφωνα με τις καινούργιες θεωρίες ο επιχειρηματίας είναι ένα άτομο με διάφορα χαρακτηριστικά: του αρέσει το ρίσκο, είναι καινοτόμος, κερδοσκόπος και παράλληλα δημιουργικός και καταστροφικός. Επιχειρηματικότητα σημαίνει να βρίσκεις ευκαιρίες στην αγορά, βασιζόμενος σε προσωπικές κρίσεις και στη διορατικότητα. Οι επιχειρηματίες είναι αυτοί που δημιούργησαν την νέα οικονομία. Η ιστορία του ποιοι ήταν και πώς το έκαναν αποτελεί σημαντικό κομμάτι στην οικονομική θεωρία. Είναι χρήσιμο να μελετήσουμε την ιστορική διαδρομή της έννοιας της επιχειρηματικότητας. Μόνο μελετώντας το παρελθόν περιμένουμε να κατανοήσουμε το παρόν.

ΦΥΣΙΟΚΡΑΤΕΣ

Οι περισσότεροι από τους οικονομικούς ιστορικούς θεωρούν ότι η γένεση της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας έχει τις ρίζες της στον 18^ο αιώνα στην Γαλλία, όπου υπήρχαν οι φυσιοκράτες. Ένας από τους πιο σημαντικούς ήταν ο Richard Cantillon (1680-1734) που με το έργο του “Essai sur la nature du commerce en general” εισήγαγε την έννοια της επιχειρηματικότητας. Για τον Cantillon ο επιχειρηματίας ήταν έμπορος που συμμετείχε στην αγορά για να εξασφαλίσει κέρδος. Ήταν αυτός που αγόραζε σε μία βέβαιη τιμή και πουλούσε σε μία αβέβαιη. Έδωσε ξεκάθαρα να εννοηθεί, ότι οι λειτουργίες του καπιταλιστή και του επιχειρηματία διαφέρουν (Blaug, 1997, σελ.96).

Όμως, ο όρος είχε χρησιμοποιηθεί και πριν από τον Cantillon από διαφορετικούς συγγραφείς, με διαφορετική κάθε φορά σημασία. Τον 15^ο αιώνα χαρακτήριζε τους ανθρώπους που έπαιρναν ριψοκίνδυνες αποφάσεις ιδιαίτερα κατά την διάρκεια των πολέμων. Τον 16^ο αιώνα επιχειρηματίες ονομάζονταν τα άτομα εκείνα, που συνδύαζαν τους συντελεστές της παραγωγής με δικά τους έξοδα και ρίσκο (Formaini, 2001, σελ.3).

Αυτός όμως που ανέφερε πρώτος τον όρο ήταν ο Francois Quesnay (1694-1774). Η άποψη του Quesnay για τους επιχειρηματίες έμοιαζε με εκείνη του Cantillon. Επειδή οι φυσιοκράτες επικεντρώθηκαν στον αγροτικό τομέα, ο Quesnay θεωρούσε τους ιδιοκτήτες γης ως επιχειρηματίες που καθόριζαν την παραγωγή φαγητού, αποδέχονταν την αβεβαιότητα, εισήγαγαν καινούργιες μεθόδους παραγωγής και παρήγαγαν νέα προϊόντα. Για να το κάνουν αυτό χρειαζόταν ελεύθερη πρόσβαση σε μία σειρά αγορών και αυτό έπρεπε να ρυθμιστεί από

το κράτος. Αυτός ο ορισμός της επιχειρηματικότητας, σχετίζεται με το γεγονός ότι δεν είχε αρχίσει ακόμη η βιομηχανική επανάσταση (Karayiannis, 2003, σελ.247).

Οι επόμενοι Γάλλοι οικονομολόγοι, βελτίωσαν την άποψη του Cantillon προσθέτοντας την σχέση του επιχειρηματία με πηγές κεφαλαίου διαθέσιμες για καινοτομίες. Για τον Cantillon ο επιχειρηματίας ήταν απλά ο αποδέχτης του ρίσκου κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας, αλλά για τους φυσιοκράτες, ιδιαίτερα για τον Turgot (1727-1781), το ρίσκο που παίρνει προέρχεται από το δικό του κεφάλαιο. Αυτή η άποψη αναπτύχθηκε, διότι την περίοδο εκείνη οι χρηματοπιστωτικές αγορές ήταν ακατέργαστες και η παροχή κεφαλαίου σπάνια (Tuttle, 1927, σελ.503).

Ο Jean-Baptiste Say (1767-1832) λάθος θεωρείται ο πρώτος που μίλησε για τον όρο της επιχειρηματικότητας. Αυτό που είναι αξιοσημείωτο, είναι ότι οι Γάλλοι είχαν μια πιο αναπτυγμένη θεωρία για την επιχειρηματικότητα από τους Άγγλους συναδέλφους τους. Και αυτό σημαίνει λογικά ότι κατανόησαν καλύτερα πως λειτουργεί η καπιταλιστική οικονομία. Δυστυχώς όμως εξαιτίας της διεθνούς αποδοχής των Βρετανών συγγραφέων την περίοδο του 19^{ου} αιώνα, πολύ από αυτή την γνώση έμμεινε θαμμένη (Grebel, Pyka and Hanusch, 2003, σελ.496).

Η ΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ (1776-1870)

Η έννοια όμως της επιχειρηματικότητας, εξαφανίστηκε από την βιβλιογραφία τον 19^ο αιώνα και αυτό οφείλεται κυρίως στον Adam Smith. Αυτό σημαίνει δηλαδή, ότι ο Adam Smith δεν ενδιαφερόταν για τον ρόλο του επιχειρηματία στην οικονομία. Κάποιοι λένε ότι ο “undertaker” του Smith, δεν ήταν παρά ένας φυσιοκράτης επιχειρηματίας. Άλλοι αρνήθηκαν ότι ο Smith έδωσε σημασία στον ρόλο του επιχειρηματία. Οι επικριτές του υποστήριζαν ότι για τους Βρετανούς οικονομολόγους της εποχής, η παραγωγή θεωρούνταν δεδομένη και ο ρόλος των παραγωγικών συντελεστών δεν χρειαζόταν διευκρίνιση. Ο όρος του επιχειρηματία αντικαταστήθηκε από αυτόν του καπιταλιστή και η λειτουργία του έγινε αυτόματη (Formaini, 2001, σελ.4).

Ο David Ricardo (1772-1823) και οι ακόλουθοί του, έπρεπε να είχαν αναπτύξει μια θεωρία επιχειρηματικότητας εξαιτίας της θεωρίας του Say¹ που τους ήταν διαθέσιμη, αλλά

¹ Ο Say ανέπτυξε την θεωρία του στην πρώτη έκδοση του βιβλίου του “Traite” (Πραγματεία), που έγινε αργότερα γνωστή ως νόμος των αγορών: ότι η παραγωγή και όχι η κατανάλωση αποτελούν την βάση της ευημερίας. Χρησιμοποίησε τον νόμο των αγορών για να ασκήσει κριτική σε εκείνους που υποστήριζαν, ότι η μη παραγωγική κατανάλωση είναι καλύτερη από την λιτότητα. Υποστήριξε ότι η κατανάλωση είναι αποτέλεσμα της παραγωγής και ότι πρέπει να περιορίζεται η περιττή, εξαιτίας του γεγονότος ότι η αποταμίευση είναι απαραίτητη για τον σχηματισμό κεφαλαίου (Rima, 1999, σελ.112-113).

δεν το έκαναν. Γι'αυτούς η επιχειρηματική λειτουργία θεωρείται αυτόματη, το μόνο που χρειάζεται είναι παροχή κεφαλαίου (Blaug, 1997, σελ.96).

Ο Karl Marx (1818-1883) αγνόησε τους επιχειρηματίες γιατί δεν χωρούσαν στον διαχωρισμό του μεταξύ αστών-προλετάρειων, καπιταλιστών-εργατών. Είναι αξιοπερίεργο το γεγονός ότι δεν αναφέρθηκε από τον Marx, ο οποίος εισήγαγε τον όρο της τεχνολογικής αλλαγής που είναι στενά συνδεδεμένος με αυτόν της επιχειρηματικότητας (Formaini, 2001, σελ.4).

Ο μόνος οικονομολόγος της Κλασικής σχολής που ασχολήθηκε με την επιχειρηματικότητα ήταν ο Jeremy Bentham (1748-1832). Ο Bentham διαφώνησε με τον Smith σχετικά με την τοκογλυφία, πιστεύοντας ότι η επιβολή τόκου στα δάνεια είναι ένα κεντρικό στοιχείο της καινοτόμου διαδικασίας που οι επιχειρηματίες συνεχώς αναπαράγουν. Εκτός από τον Bentham, η Κλασική σχολή έμεινε σιωπηλή στο θέμα της επιχειρηματικότητας μεταξύ των γραπτών του Smith και του John Stuard Mill αργότερα. Ο John Stuard Mill (1806-1873) ένας από τους πιο σπουδαίους και ο τελευταίος οικονομολόγος της Κλασικής σχολής, σε μία εργασία χιλίων σελίδων και παραπάνω, αναφέρθηκε μόνο σε δύο προτάσεις στον ορισμό της επιχειρηματικότητας. Εξαιτίας του γεγονότος ότι οι Κλασικοί οικονομολόγοι δεν έκαναν τον διαχωρισμό μεταξύ επιχειρηματία και καπιταλιστή, η θεωρία των φυσιοκρατών και οι προσθήκες του Say αγνοήθηκαν την κλασική περίοδο στην Αγγλία (Formaini, 2001, σελ.5).

ΆΛΛΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΣΚΕΨΗΣ

Στην Αυστρία, την Σουηδία και την Γερμανία υπήρχαν σπουδαίοι οικονομολόγοι κατά τον 19^ο αιώνα. Έχτισαν πάνω στην θεωρία των φυσιοκρατών και ανέπτυξαν σπουδαίες θεωρίες γύρω από την επιχειρηματικότητα. Οι πιο σημαντικοί διανοούμενοι στην Γερμανία ήταν ο Heinrich von Thunen (1783-1850), ο H.K Mangold (1824-1868), ο Gotteib Hufeland (1760-1817) και ο Adolf Riedel (1809-1872). Ο Riedel εμπλούτισε τον ορισμό του Cantillon και πρόσθεσε ότι οι επιχειρηματίες μειώνουν την αβεβαιότητα για λογαριασμό άλλων, λαμβάνοντας σταθερά συμβόλαια στην διάρκεια του χρόνου. Αν προβλέπουν σωστά έχουν κέρδος, ειδάλλως έχουν ζημιά (Formaini, 2001, σελ.5).

Ο Mangold εισήγαγε την έννοια του χρόνου σε σχέση με την αποδοχή του ρίσκου. Όσο πιο μεγάλη είναι η περίοδος παραγωγής, τόσο πιο μεγάλη αβεβαιότητα θα υπάρχει και τόσο μεγαλύτερο το ρίσκο (Formaini, 2001, σελ.5). Επίσης, ήταν ο πρώτος που έκανε τον διαχωρισμό μεταξύ της επιλογής προϊόντων σαν μία καινοτόμο διαδικασία και της επιλογής

παραγωγικών συντελεστών ή τεχνικών, για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών (Blaug, 1997, σελ.98).

Ο Thunen στο έργο του “The Isolated State” καθορίζει τα κέρδη του επιχειρηματία σαν αυτά που μένουν αφού πληρώσει τους τόκους του κεφαλαίου, τον μισθό του διευθυντή και τα ασφάλιστρα για τους κινδύνους οι οποίοι είναι υπολογίσιμοι. Το κέρδος του επιχειρηματία είναι η απόδοση για την αποδοχή του ρίσκου, που δεν μπορεί να ασφαλιστεί από καμία εταιρεία διότι δεν είναι προβλέψιμο (Blaug, 1997, σελ.98). Ο Thunen επίσης έδωσε βάση στον διαχωρισμό μεταξύ επιχειρηματικότητας και διαχείρισης και συμφώνησε ότι οι επιχειρηματίες είναι και αποδέκτες του ρίσκου και καινοτόμοι (Formaini, 2001, σελ.5).

ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ

Η οριακή επανάσταση του 1870 δεν έφερε καμία απολύτως αλλαγή όσον αφορά την εξέλιξη της θεωρίας σχετικά με την έννοια της επιχειρηματικότητας. Ο William Jevons (1835-1882) δεν ανέφερε ποτέ την έννοια της επιχειρηματικότητας. Ο Leon Walras (1834-1910) έδωσε έμφαση στον τρόπο με τον οποίο οι Άγγλοι Κλασικοί οικονομολόγοι είδαν την λειτουργία του καπιταλιστή και του επιχειρηματία, αλλά ποτέ δεν καθόρισε έναν ενεργό ρόλο για τον επιχειρηματία στην θεωρία της Γενικής Ισορροπίας. Μόνο ο Carl Menger (1840-1921) βρήκε χώρο για τον επιχειρηματία, αλλά ουσιαστικά αναπαρήγαγε την θεωρία του Mangold και του Thunen. Ακόμη και ο Alfred Marshall (1824-1924) έδωσε πιο πολύ προσοχή στο έργο του “Principles of Economics”, στις δραστηριότητες ρουτίνας των διευθυντών παρά στις καινοτόμες δραστηριότητες των επιχειρηματιών (Blaug, 1997, σελ.99-100).

Στα τέλη του 19^{ου} αρχές 20^{ου} αιώνα, υπήρξε ένα μεγάλο ρεύμα οικονομολόγων στην Αμερική που ασχολήθηκαν με την επιχειρηματικότητα: Francis Walker (1847-1938), Frank Taussig (1859-1940), Hebert Davenport (1869-1931) και ο Frank H. Knight (1885-1972). Ο πιο σημαντικός από αυτούς ήταν ο Frank Knight, όπου με το διάσημο έργο του “Risk, uncertainty and profit” ανέπτυξε την θεωρία του περί επιχειρηματικότητας. Η δουλειά του ήταν πρωτοπόρα και ανέλυσε εκτεταμένα την άποψη του Cantillon για την αποδοχή του ρίσκου (Risk-bearing), που είναι η κύρια λειτουργία του επιχειρηματία υπό καθεστώς αβεβαιότητας (Formaini, 2001, σελ.6-7).

Εκείνος του οποίου το όνομα είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με τον όρο επιχειρηματικότητα είναι ο Joseph Schumpeter (1883-1950), η ανάλυση του οποίου γύρω από την δημιουργική καταστροφή (creative destruction) έδωσε κατά πολλούς την πιο σωστή ερμηνεία. Για τον Schumpeter ο επιχειρηματίας δεν είναι εφευρέτης αλλά συνδυάζει τους ήδη

υπάρχοντες πόρους, αλλάζει τις τεχνικές παραγωγής και οδηγεί την οικονομία σε νέο σημείο ισορροπίας, καταστρέφοντας το παλιό (Formaini, 2001, σελ.6).

ΝΕΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Στα μέσα του 20^{ου} αιώνα, δεν υπήρχε εξέλιξη διότι πίστευαν ότι ο Schumpeter τα έχει πει όλα. Αλλά η διαμάχη περί Σοσιαλιστικού σχεδιασμού (socialist calculation debate) έδωσε ξανά έμφαση στον ρόλο του επιχειρηματία. Η διαμάχη² ξεκίνησε με ένα άρθρο του Mises που εμπλουτίστηκε αργότερα από τον Friedrich Hayek (1889-1992). Ακολούθησαν σπουδαίες θεωρίες επιχειρηματικότητας όπως αυτές των M. Rothbard (1926-1993), G.Shackle (1903-1992), L.Lachman (1906-1990) και I.Kirzner (1930-) (Palermo, 1999, σελ.3-5).

Σε αυτήν την ενότητα αναφέραμε τις κυριότερες θεωρίες σχετικά με την επιχειρηματικότητα και τους εκπροσώπους της. Ο λόγος για τον οποίο υπάρχουν τόσο διαφορετικές απόψεις γύρω από το θέμα της επιχειρηματικότητας, έχει σχέση με το πως αντιλαμβάνεται ο καθένας τους όρους της ισορροπίας – ανισορροπίας, αν και δεν πρέπει να τις βλέπουμε σαν δύο έννοιες αντίθετες, αλλά σαν δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (Formaini, 2001, σελ.8).

ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Προτού αναλύσουμε την θεωρία της επιχειρηματικότητας του Schumpeter, του Knight και της Νεοαυστριακής σχολής, πρέπει να εξετάσουμε τον λόγο για τον οποίο απουσιάζει η έννοια της επιχειρηματικότητας από την Νεοκλασική σχολή. Όλες αυτές οι θεωρίες ασχολούνται με το άτομο. Θεωρούν ότι αναλύοντας την συμπεριφορά του ατόμου, θα μπορέσουν να κατανοήσουν τα σύνθετα οικονομικά φαινόμενα (Μεθοδολογικός ατομισμός). Και ενώ οι άλλες τρεις εισήγαγαν τον ρόλο της επιχειρηματικότητας σαν μια κινητήρια δύναμη της διαδικασίας της αγοράς, θεωρώντας την βασική αιτία ανάπτυξης, η Νεοκλασική σχολή την αγνοεί. Για να μπορέσουμε να κατανοήσουμε το γεγονός αυτό, θα πρέπει να εξετάσουμε το πλαίσιο ανάλυσης της Νεοκλασικής σχολής και να δούμε αν μπορεί να εμπεριέχει ή όχι μια θεωρία επιχειρηματικότητας.

² Η διαμάχη αφορούσε σχετικά με την λειτουργία του Σοσιαλισμού, στην οποία ο Mises υποστήριζε ότι δεν μπορεί να λειτουργήσει σωστά διότι αν δεν υπάρχει αγορά, δεν θα υπάρχει μηχανισμός των τιμών και οι κεντρικοί σχεδιαστές δεν θα μπορούν να αποδώσουν αποτελεσματικά την αξία στα προϊόντα. Ενώ η άλλη πλευρά, υποστήριζε ότι αρκεί να φτιάξουμε ένα σύστημα εξισώσεων και να τις λύσουμε θεωρώντας τις τιμές και τις προτιμήσεις δεδομένες. Ο επιχειρηματίας εδώ δεν είχε καμία θέση.

Θα ξεκινήσουμε με τις βασικές αρχές της Νεοκλασικής σχολής. Οι Νεοκλασικοί θεωρούν ότι τα άτομα έχουν πλήρη γνώση: γνωρίζουν τις μελλοντικές εξελίξεις, τις μελλοντικές τιμές, τις καμπύλες κόστους και οφέλους κ.ο.κ. Επίσης το πλαίσιο μέσων - στόχων είναι σταθερό και δεδομένο και τα άτομα γνωρίζουν εκ των προτέρων τα αποτελέσματα της ισορροπίας. Άμεση συνέπεια των παραπάνω είναι η ύπαρξη βεβαιότητας. Τα άτομα πάντα γνωρίζουν και επιλέγουν τον συνδυασμό που θα μεγιστοποιήσει το κέρδος, το όφελος, την χρησιμότητα τους χωρίς να υπάρχει εκδοχή π.χ ένα άτομο να επιλέξει έναν συνδυασμό που δεν μεγιστοποιεί το όφελος του, αλλά ευνοεί το κοινωνικό σύνολο. Τέλος, έχουν μια στατική εικόνα για τον ανταγωνισμό σε συνδυασμό με την έννοια της ισορροπίας. Μιλάμε φυσικά για το μοντέλο του τέλειου ανταγωνισμού, το οποίο αποτελεί σημείο αναφοράς, σύμφωνα με το οποίο διακρίνουμε μορφές αγοράς (Ολιγοπώλιο, μονοπώλιο, δυοπώλιο κ.ο.κ). Συγκεκριμένα οι υποθέσεις του τέλειου ανταγωνισμού είναι οι εξής:

- Μεγάλος αριθμός καταναλωτών και παραγωγών που δεν είναι σε θέση να επηρεάσουν τις τιμές.
- Ορθολογικότητα. Οι επιχειρήσεις προσπαθούν να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους και οι καταναλωτές την χρησιμότητα τους.
- Αδύνατη η συνεργασία μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών.
- Ελευθερία εισόδου και κίνησης κεφαλαίου.
- Όλες οι συνέπειες των ανταλλαγών εκδηλώνονται μέσα στον χώρο της αγοράς, δεν υπάρχουν εξωτερικά αποτελέσματα.
- Κάθε συναλλασσόμενος έχει τέλεια γνώση των συνθηκών της αγοράς (Ιωαννίδης, 1992, σελ.57-8).

Για τους Νεοκλασικούς το σύστημα θα τείνει πάντα στην ισορροπία. Οποιαδήποτε διαταραχή μέσα από τις υποθέσεις που προαναφέραμε, θα οδηγήσει την οικονομία ξανά αυτόματα πίσω στην ισορροπία. Το άτομο έχει ένα σταθερό πλαίσιο μέσων – στόχων το οποίο δεν αλλάζει. Έχει πλήρη γνώση για όλα τα πιθανά ενδεχόμενα και επειδή είναι ορθολογικό διαλέγει τον συνδυασμό που μεγιστοποιεί την χρησιμότητα ή το κέρδος του. Όμως η ευκαιρία κέρδους δεν υπάρχει μέσα στο σταθερό πλαίσιο μέσων – στόχων των Νεοκλασικών για να μπορεί να επιλεγεί από το ορθολογικό άτομο, διότι δεν είναι γνωστή εκ των προτέρων. Απορρέει εύκολα το συμπέρασμα, ότι μέσα σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης είναι δύσκολο ως και ακατόρθωτο να αναπτυχθεί μια θεωρία σχετικά με την επιχειρηματικότητα. Αυτός είναι και ο λόγος, για τον οποίο απουσιάζει η έννοια της επιχειρηματικότητας από την Νεοκλασική σχολή.

ΘΕΩΡΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Στην ενότητα αυτή θα αναλύσουμε τρεις θεωρίες επιχειρηματικότητας. Η πρώτη είναι αυτή του Joseph Schumpeter, ο οποίος ανέπτυξε την θέση του στο βιβλίο του “The theory of economic development”, του Frank Knight που με το περίφημο “Risk, uncertainty and profit” που έδωσε μια καινούργια νότα στον ορισμό της επιχειρηματικότητας και τέλος θα μελετήσουμε την θεωρία της επιχειρηματικότητας στην Νεοαυστριακή σχολή³ και ειδικότερα του Carl Menger, του Ludwig von Mises, του Friedrich Hayek και του Israel Kirzner.

J.A.SCHUMPETER

Ο Schumpeter ήταν ένας από τους μεγαλύτερους οικονομολόγους του αιώνα που μας πέρασε. Είχε ακαδημαϊκές, πολιτικές και επιχειρηματικές φιλοδοξίες, αλλά καμία δεν τον ικανοποιούσε. Έκδωσε το πρώτο βιβλίο του σε ηλικία μόλις 22 ετών και έγινε ο μικρότερος καθηγητής και επιστήμονας στην Αυστρία. Παρ’ όλα αυτά ήταν μια «ατυχής ιδιοφυΐα». Απέτυχε σαν υπουργός οικονομικών και σαν τραπεζίτης. Είχε ένα σπουδαίο αναλυτικό μυαλό με περιορισμένες όμως γνώσεις στα μαθηματικά. Η σκέψη του ήταν αμάγαμα τριών κυρίως απόψεων που γνώρισε σαν μαθητής στην Βιέννη: του Μαρξισμού, της Γερμανικής Ιστορικής σχολής και των Νεοκλασικών. Από τον Marx πήρε την δυναμική άποψη, από την Γερμανική Ιστορική σχολή την έμφαση στα ιστορικά γεγονότα και από τους Νεοκλασικούς την μικροοικονομική προσέγγιση. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ανέπτυξε την θεωρία του σχετικά με την επιχειρηματικότητα, που ήταν και η κύρια συμβολή του στην οικονομική σκέψη (Fagerberg, 2002, σελ.6).

Θα ξεκινήσουμε δίνοντας τον ορισμό του επιχειρηματία σύμφωνα με τον Schumpeter: «Η δημιουργία καινούργιων συνδυασμών στα μέσα παραγωγής είναι το βασικό αίτιο για την οικονομική ανάπτυξη. Τα άτομα που η λειτουργία τους μέσα στο οικονομικό σύστημα είναι να φέρνουν εις πέρας αυτούς τους νέους συνδυασμούς, ονομάζονται επιχειρηματίες.» (Schumpeter, 1968, σελ.74).

Γεννιέται το ερώτημα, πως ορίζει ο Schumpeter το κέρδος. Για να υπάρξει κέρδος σύμφωνα με τον Schumpeter, θα πρέπει τα έσοδα να είναι μεγαλύτερα από το κόστος για την πληρωμή των μισθών, του ενοικίου της γης και τους τόκους του κεφαλαίου. Συνεπώς, ο επιχειρηματίας δεν έχει να κάνει τίποτα άλλο από το να οργανώσει με καινούργιο τρόπο τους ήδη υπάρχοντες παραγωγικούς συντελεστές και να δημιουργήσει κέρδος (Schumpeter, 1968,

³ Ο Carl Menger αναφέρεται ως πατέρας της Αυστριακής σχολής, ενώ θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι Ludwig Von Mises & Friedrich Hayek δεν ανέπτυξαν μια καθαρή θεωρία περί επιχειρηματικότητας αλλά έδωσαν την βάση με τα στοιχεία του ανταγωνισμού, της γνώσης, της πραξολογίας κ.ο.κ

σελ.133). Αυτό γίνεται ως εξής: α) με την δημιουργία ενός νέου αγαθού το οποίο δεν υπήρχε προηγουμένως, οπότε θα υπάρξει αλλαγή στην τιμή, β) με μια νέα μέθοδο παραγωγής που θα έχει ως συνέπεια την μείωση του κόστους, γ) με την δημιουργία μιας νέας αγοράς, δ) με την εισαγωγή μιας καινούργιας πρώτης ύλης και ε) με έναν καινούργιο τρόπο βιομηχανικής οργάνωσης (Baumol, 1990, σελ.896-7).

Όμως, το κέρδος που δημιουργούν οι επιχειρηματίες είναι προσωρινό. Όταν ο υπόλοιπος κλάδος υιοθετήσει την καινούργια τεχνολογία, ή την πρώτη ύλη που χρησιμοποιήθηκε, τότε η οικονομία θα οδηγηθεί ξανά σε ισορροπία και το κέρδος θα είναι μηδενικό (Schumpeter, 1968, σελ.132).

Η κύρια λειτουργία του επιχειρηματία είναι να διακόπτει την υπάρχουσα κατάσταση ισορροπίας, την κυκλική ροή (circular flow) δηλαδή και να οδηγεί την οικονομία σε ανισορροπία (Kirzner, 1973, σελ.79). Η επιχειρηματικότητα δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια συγκεκριμένη μορφή ηγεμονίας. Όταν το σύστημα βρίσκεται σε ισορροπία δεν υπάρχει ανάγκη για ηγεμονία. Το μόνο που χρειάζεται είναι να κρατούνται οι εργάτες σε πειθαρχία. Όλοι γνωρίζουν τις καθημερινές τους εργασίες και ο διευθυντής το μόνο που χρειάζεται να κάνει είναι να επιβλέπει και να διορθώνει τα λάθη των εργατών (Schumpeter, 1968, σελ.84). Εξαιτίας της αβεβαιότητας που υπάρχει, πρέπει κάποιες φορές να λειτουργήσουμε εκτός συνθηκών ρουτίνας, κάτι που είναι δύσκολο και επίπονο. Εδώ χρειάζεται ο επιχειρηματίας ως ηγέτης (Arena and Dangel, 2002, σελ.170).

Ο επιχειρηματίας πρέπει να προσαρμόζεται εύκολα. Δημιουργεί ανισορροπία στο σύστημα, μεταφέροντας την οικονομία από το ένα σημείο ισορροπίας στο άλλο και αυτό το κάνει με το να δημιουργεί καινούργια προϊόντα, αγορές, ανάγκες, καταστρέφοντας τους παλιούς θεσμούς και λειτουργώντας εκτός συνθηκών ρουτίνας. Η λειτουργία του εμπεριέχει την δημιουργική καταστροφή (Nooteboom, 2003, σελ.73).

Στην συνέχεια, ο Schumpeter διαφοροποιεί τον επιχειρηματία από τον διευθυντή μίας επιχείρησης και τον καπιταλιστή (Verstraete, 2002, σελ.48). Ο επιχειρηματίας εισάγει νέους τεχνολογικούς συνδυασμούς, ενώ ο διευθυντής αναλαμβάνει να οργανώσει αποδοτικά μια επιχείρηση με βάση συγκεκριμένες τεχνικές και έναν σταθερό μισθό. Για τον επιχειρηματία το κέρδος είναι υπολειμματικό (Zamagni and Screpanti, 1995, σελ.115). Γι' αυτό το λόγο οι επιχειρηματίες δεν αποτελούν μια κοινωνική τάξη. Το γεγονός ότι έχουν την δυνατότητα να καινοτομούν δεν κληρονομείται και η "τάξη" τους εμφανίζεται και εξαφανίζεται συνεχώς, διότι ταυτίζονται με το προσωρινό κέρδος (Arena and Dangel, 2002, σελ.175). Όσον αφορά τον καπιταλιστή, αυτός παρέχει κεφάλαιο και είναι αποδέκτης του ρίσκου αν το εγχείρημα δεν πετύχει. Ενώ ο επιχειρηματίας μπορεί να έχει κεφάλαιο, μπορεί όμως και όχι (Ibrahim and Vyakarnam, σελ.12). Ο επιχειρηματίας αντιστέκεται στο περιβάλλον και έχει ένα ταλέντο

που δεν το έχουν πολλοί. Βρίσκει εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης όταν αρνούνται να τον χρηματοδοτήσουν οι τραπεζίτες, δημιουργεί νέα προϊόντα όταν οι καταναλωτές είναι αδιάφοροι (Reisman, 2004, σελ.63), οδηγεί την παραγωγή σε νέα κανάλια και προσπαθεί να πείσει για την εφικτότητα του σχεδίου του (Schumpeter, 1968, σελ.90). Αυτό που μετράει για τον Schumpeter είναι η ηγεμονία και όχι η ιδιοκτησία πάνω στα μέσα παραγωγής (Schumpeter, 1982, σελ.103-4). Ένα ακόμη χαρακτηριστικό του επιχειρηματία σύμφωνα με τον Schumpeter, είναι η μη-ηδονιστική φύση του. Ο επιχειρηματίας του Schumpeter δεν υπολογίζει κόστος και όφελος και σταματάει εκεί όπου το οριακό κόστος είναι μεγαλύτερο από το οριακό όφελος. Ο επιχειρηματίας γι' αυτόν εργάζεται παραπάνω ώρες απ' ότι πρέπει, ασχολείται με την πολιτική, δημιουργεί και προσπαθεί να βελτιώσει την κοινωνική του θέση (Brouwer, 2002, σελ.89-90)

Εφόσον έχουν αναπτυχθεί τα κυριότερα χαρακτηριστικά που προσδίδει ο Schumpeter στην έννοια του επιχειρηματία, θα προχωρήσουμε στις δυσκολίες που αντιμετωπίζει ο επιχειρηματίας στην προσπάθεια του να αλλάξει το οικονομικό σύστημα. Ο επιχειρηματίας δεν έχει αντικειμενικά δεδομένα, όλα λειτουργούν κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας. Το να αναπροσαρμόζεις συνεχώς τα σχέδια σου και να λειτουργείς σύμφωνα με τα παλιά, είναι τόσο διαφορετικό όσο να φτιάχνεις έναν καινούργιο δρόμο στην πρώτη και στην δεύτερη να ακολουθείς ένα γνωστό μονοπάτι. Ο επιχειρηματίας όταν κάνει κάτι καινούργιο νιώθει απροθυμία, βάζει υπερβάλλουσα ψυχική δύναμη που είναι κάτι σπάνιο από την φύση. Επίσης, υπάρχει αντίδραση από το κοινωνικό περιβάλλον σε αυτόν που θέλει να κάνει κάτι καινούργιο. Αυτό μπορεί να οφείλεται σε πολιτικούς, κοινωνικούς ή ηθικούς φραγμούς (Schumpeter, 1968, σελ.85-7).

Ακόμη και στην περίπτωση του επιχειρηματία, για τον οποίο πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν είναι δημοφιλής όπως οι υπόλοιπες κοινωνικές τάξεις, η σημασία της οικονομικής δραστηριότητας σχετίζεται με την ικανοποίηση των αναγκών. Συνεπώς ο επιχειρηματίας, περνάει από όλες αυτές τις δυσκολίες διότι: α) έχει όνειρο και θέληση για ένα προσωπικό βασίλειο, β) του αρέσει να κερδίζει τους αντιπάλους του και γ) έχει την χαρά της δημιουργίας (Schumpeter, 1968, σελ.89).

Είναι χρήσιμο να εξετάσουμε το πλαίσιο ανάλυσης του Schumpeter ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα την θεωρία του. Ο Schumpeter χρησιμοποιεί το γενικό σημείο ισορροπίας του Walras ως σημείο αναφοράς, από το οποίο ο επιχειρηματίας απομακρύνει την οικονομία μέσα από την δράση του και οδηγούμαστε σε ένα νέο σημείο ισορροπίας. Εισήγαγε στην ανάλυση του την θεωρία της Γενικής Ισορροπίας, διότι πίστευε πως ο Walras ήταν ένας από τους μεγαλύτερους οικονομολόγους και ότι η θεωρία του ήταν το μεγαλύτερο επίτευγμα στην οικονομική επιστήμη (Keizer, Tieben and Zijp, 1997, σελ.88). Παρ' όλα αυτά

ήταν πολέμιος της στατικής προσέγγισης της οικονομίας και είδε την διαδικασία της αγοράς ως μια δυναμική διαδικασία, που κατευθύνεται από την δημιουργική καταστροφή. Συνεπώς θεωρεί ότι ο επιχειρηματίας είναι ο κυριότερος μοχλός της οικονομίας (Boettke and Coyne, 2003, σελ.4). Κάποιοι όμως υποστηρίζουν ότι οι θεωρίες του Walras και του Schumpeter είναι ίδιες, με το μοντέλο της κυκλικής ροής να αποτελεί μια λιγότερο μαθηματική απεικόνιση του μοντέλου της Γενικής Ισορροπίας (Grebel, Pyka and Hanusch, 2003, σελ.496).

Εφόσον αναλύσαμε τα βασικά στοιχεία της θεωρίας του Schumpeter και το πλαίσιο ανάλυσης του, γεννιέται το ερώτημα τι δεν περιλαμβάνει η λειτουργία του επιχειρηματία. Η απάντηση είναι η εξής (Reisman, 2004, σελ.65-8):

- Η επιχειρηματικότητα δεν ταυτίζεται με την έννοια της ανακάλυψης. Η καινοτομία είναι εφικτή χωρίς απολύτως τίποτα, χωρίς εργαστήρια κ.ο.κ. Η ανακάλυψη δεν είναι ένα άλλο όνομα της καινοτομίας.
- Η έννοια της επιχειρηματικότητας δεν εμπεριέχει την αποδοχή ρίσκου: Ο επιχειρηματίας δεν είναι αποδέκτης του κινδύνου, αυτός είναι ο καπιταλιστής. Το μόνο που θα κοστίζει στον επιχειρηματία σε περίπτωση αποτυχίας είναι το καλό του όνομα.
- Ο επιχειρηματίας δεν διορθώνει τα λάθη της αγοράς, η πράξη του χαρακτηρίζεται ως δημιουργική καταστροφή που αποτρέπει την οικονομία από την ισορροπία.
- Η επιχειρηματικότητα δεν περιέχει το στοιχείο της διοίκησης. Επιχειρηματικότητα σημαίνει να κάνεις πράγματα εκτός ρουτίνας. Όταν σταματούν τα όρια της ρουτίνας, λίγοι άνθρωποι μπορούν να προχωρήσουν. Ο επιχειρηματίας κατευθύνεται μόνο από την διορατικότητα και το κουράγιο του.

Θα τελειώσουμε την ανάλυση μας με την κριτική που του ασκείται:

- α) Απέτυχε να δει ότι η επιχειρηματικότητα δημιουργεί μια οικονομία αγοράς.
- β) Η επιχειρηματικότητα μπορεί να είναι παντού και πάντα και όχι να κατέχει το χάρισμα αυτό μια συγκεκριμένη ομάδα ατόμων.
- γ) Δεν αναγνώρισε κανέναν ενδογενή μηχανισμό επιχειρηματικότητας.
- δ) Ανάμεσα στα έργα του διαπιστώνει κανείς ότι ο Schumpeter αναθεωρεί τον ορισμό της επιχειρηματικότητας. Στην αρχή της καριέρας του πίστευε ότι η καινοτομία δημιουργείται από τον μικρό επιχειρηματία, ο οποίος δρα διορατικά, διαισθητικά και με περιορισμένη ορθολογικότητα. Ενώ αργότερα θεωρούσε ότι οι μεγάλες επιχειρήσεις συστήνουν τμήματα R&D για να καινοτομούν, δηλαδή η καινοτομία υπάρχει σαν ιδιότητα, σαν επάγγελμα (Nooteboom, 2003, σελ.4).

FRANK H. KNIGHT

Ο Knight ήταν γιος αγρότη από το Illinois. Σπούδασε χημεία, δράμα και φιλοσοφία στα πανεπιστήμια της Iowa και Cornell. Τελείωσε την διδακτορική του διατριβή στο Cornell το 1916 και το 1921 δημοσίευσε το βιβλίο “Risk, uncertainty and profit”, όταν ήταν καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Iowa. Το 1928 πήγε στο πανεπιστήμιο του Chicago όπου δημιουργήθηκε το περίφημο “Chicago school of economics”. Στο βιβλίο του “Risk, uncertainty and profit”, προσπάθησε να εξηγήσει γιατί ο ανταγωνισμός δεν εξαφανίζει τα κέρδη. Η απάντηση του ήταν ότι αυτό οφείλεται στην αβεβαιότητα που υπάρχει στην οικονομία, την οποία πρώτος διαχώρισε από το ρίσκο και η οποία δίνει νόημα ύπαρξης στον επιχειρηματία. Ο Knight ήταν κάτι παραπάνω από οικονομολόγος, ήταν φιλόσοφος και υποστηρικτής της ελευθερίας του ατόμου, ασκώντας δριμύα κριτική στους υποστηρικτές του Σοσιαλισμού.

Όπως προαναφέραμε, η κύρια συμβολή του στον χώρο των οικονομικών ήταν ο διαχωρισμός μεταξύ ρίσκου και αβεβαιότητας. Το ρίσκο είναι κάτι που μπορεί να υπολογιστεί καθώς έχει συγκεκριμένη κατανομή πιθανοτήτων και γι’ αυτό το λόγο μπορεί να εισαχθεί στην παραγωγική διαδικασία (Ibrahim and Vyakarnam, σελ.15). Από την άλλη, η αβεβαιότητα δεν έχει γνωστή κατανομή πιθανοτήτων και δεν μπορεί να υπολογιστεί (Loasby, 2001, σελ.396-7).

Θα ξεκινήσουμε την ανάλυση μας για να δούμε από που πηγάζει η θεωρία της επιχειρηματικότητας του Knight, από την σύγκριση μιας κοινωνίας με αβεβαιότητα και μίας χωρίς. Σε μια οικονομία με πλήρη γνώση, το κάθε άτομο γνωρίζει τι θα συμβεί στο μέλλον και δεν υπάρχει ανάγκη διαχείρισης της παραγωγικής διαδικασίας. Η ροή των πρώτων υλών καθώς και οι αναπροσαρμογές γίνονται αυτόματα. Με την εισαγωγή της αβεβαιότητας, γεννιέται το ερώτημα πως κάνεις τι και με ποιόν τρόπο. Πρέπει να υπάρχουν κάποια άτομα τα οποία να οργανώνουν την παραγωγή και να μπορούν να τοποθετούν τους ανθρώπους σε διάφορες θέσεις ανάλογα με τις ικανότητες τους. Επίσης, εκτός από τον συντονισμό των εργαζομένων πρέπει έχουν την διορατικότητα να αντιλαμβάνονται τις κινήσεις των ανταγωνιστών και τις προτιμήσεις των καταναλωτών. Πρέπει να έχουν την ικανότητα να μετατρέπουν τις κρίσεις τους σε κερδοφόρους υπολογισμούς, διότι κατέχουν έναν ιδιαίτερο τύπο γνώσης. Αυτά τα άτομα σύμφωνα με τον Knight ονομάζονται επιχειρηματίες (Knight, 1948, σελ.267-9).

Τα χαρακτηριστικά που προσδίδει ο Knight στους επιχειρηματίες είναι τα εξής:

- Προσαρμόζονται ανάλογα με την κατάσταση και έχουν την ικανότητα να κρίνουν την γνώση των άλλων.
- Κάνουν προβλέψεις για μελλοντικές καταστάσεις.

- ✦ Έχουν ανώτερες ικανότητες ως προς την διαχείριση.
- ✦ Έχουν μεγάλη αυτοπεποίθηση και γίνονται αποδέκτες του ρίσκου (Knight, 1948, σελ.270).

Τα υπόλοιπα μέλη του οικονομικού συστήματος, θέτουν την εργασία και τους παραγωγικούς συντελεστές τους κάτω από την επίβλεψη των επιχειρηματιών. Αυτοί για αντάλλαγμα διασφαλίζουν την περιουσία τους, εξασφαλίζοντας τους ένα σταθερό και βέβαιο εισόδημα (Knight, 1948, σελ.271).

Οποιαδήποτε απόφαση σε μία ελεύθερη οικονομία, περιλαμβάνει την έννοια της αβεβαιότητας και το άτομο πρέπει να γίνεται αποδέκτης των ευθυνών του. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται δύο τύποι εισοδήματος: ένα συμβατικό και ένα υπολειμματικό, αλλά η διαφοροποίηση τους δεν είναι τόσο εύκολη ιδιαίτερα κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας. Η εργασία και οι παραγωγικές υπηρεσίες δεν βρίσκονται πλέον σε ισορροπία. Γίνονται ποσότητες που πουλιούνται και αγοράζονται μέσα στην αγορά (Knight, 1948, σελ.272-3).

Στο υπόδειγμα της Γενικής Ισορροπίας, οι εργάτες και οι επιχειρηματίες ανταγωνίζονται μεταξύ τους για το επίπεδο του μισθού και καταλήγουν σε έναν μισθό ισορροπίας, όταν η συνολική προσφορά θα είναι ίση με την συνολική ζήτηση. Μέσα από συνθήκες αβεβαιότητας όμως, όλα αυτά θα πρέπει να εκτιμηθούν με ένα ποσοστό λάθους. Όλο αυτό το βάρος των εκτιμήσεων και του αποτελεσματικού καθορισμού των τιμών το επωμίζεται ο επιχειρηματίας, παράγοντας έναν καινούργιο συνδυασμό εισοδήματος και δραστηριότητας άγνωστα στην κοινωνία. Γι' αυτό τον λόγο δεν έχει σταθερό μισθό αλλά κέρδος. Το κέρδος είναι η διαφορά μεταξύ του κόστους των συντελεστών που μισθώνει και των εσόδων από την πώληση του προϊόντος στην αγορά. Οπότε το συμβατικό μέρος του εισοδήματος έχει να κάνει με αμοιβή για εργασίες ρουτίνας, ενώ το υπολειμματικό σχετίζεται με την υπολογιστική του ικανότητα και την τύχη (Knight, 1948, σελ.275-8).

Και ο Knight διαχωρίζει τον επιχειρηματία από τον καπιταλιστή, χωρίς να αποκλείει την περίπτωση ο πρώτος να έχει κεφάλαιο και να μην χρειάζεται να πείσει κανέναν για τις ικανότητες του. Ειδικά θα πρέπει να πείσει τον καπιταλιστή για να χρησιμοποιήσει το κεφάλαιο του, με αντάλλαγμα ένα σταθερό και βέβαιο εισόδημα καθώς η φύση του επιχειρηματία περιλαμβάνει την λειτουργία της εγγύησης. Η κύρια λειτουργία του επιχειρηματία είναι να ρυθμίζει την παραγωγική διαδικασία και να εξαλείφει την αβεβαιότητα. Το δικό του εισόδημα είναι υπολειμματικό, ενώ των άλλων καταλογιστικό (Knight, 1948, σελ.279-80).

Γεννιέται το ερώτημα πως καθορίζεται η ζήτηση και η προσφορά για επιχειρηματίες μέσα στην οικονομία. Η πλευρά της ζήτησης περιλαμβάνει τις ικανότητες για γνώση, προβλεπτική ικανότητα, θέληση και δυνατότητα, ενώ από την πλευρά της προσφοράς

υπάρχει η ικανότητα, η τύχη, η αυτοπεποίθηση και το χάρισμα της παροχής εγγυήσεων. Το εισόδημα του εξαρτάται περισσότερο από την ζήτηση αυτών των χαρακτηριστικών, παρά αυτού κάθε αυτού του επιχειρηματία. Για να είναι το κέρδος του μεγαλύτερο, θα πρέπει οι υπόλοιποι επιχειρηματίες να έχουν χαμηλή προβλεπτική ικανότητα. Επίσης, το κέρδος σε αυτήν την περίπτωση δεν έχει καμία σχέση με την έννοια της μεγιστοποίησης στο στατικό μοντέλο. Το πρώτο δεν μπορεί να μεγιστοποιηθεί (Knight, 1948, σελ.283-5).

Επικρίνει τον Schumpeter που αμφισβήτησε την αποδοχή της αβεβαιότητας ως στοιχείο της λειτουργίας του επιχειρηματία στην αγορά. Ο καθαρός επιχειρηματίας έχει μόνο αυτήν την λειτουργία. Μόνο κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας χρειάζεται να παίρνει κανείς αποφάσεις. Το κέρδος και η λειτουργία του υπάρχουν εξαιτίας της αβεβαιότητας (Goel, 1998, σελ.59). Η επιχειρηματικότητα υπάρχει εξαιτίας της ύπαρξης κινδύνων οι οποίοι δεν μπορούν να ασφαλιστούν (Leroy and Singell, 1987, σελ.396).

Το αποτέλεσμα της επιχειρηματικότητας δεν μπορεί να ασφαλιστεί, εξαιτίας του ηθικού κινδύνου και της δυσμενούς επιλογής. Στην πρώτη περίπτωση, μπορεί κάποιος επιχειρηματίας να μην έφερναν εις πέρας τα επιχειρηματικά τους σχέδια για να εισπράξουν την ασφάλεια, ενώ στην δεύτερη περίπτωση είναι δύσκολο να χωρίσουμε τους καλούς από τους κακούς κινδύνους (επιχειρηματικά «λεμόνια»). Οπότε τα ασφάλιστρα θα ήταν πάρα πολύ υψηλά, με αποτέλεσμα να αποχωρήσουν οι επιτυχημένοι επιχειρηματίες (Leroy and Singell, 1987, σελ.400-1).

Στην συνέχεια θα περάσουμε στην κριτική η οποία ασκείται στον Frank Knight. Ο Knight επισημαίνει την σημαντικότητα του να είσαι αναλυτικός, ενώ στα δικά του γραπτά δεν αποσαφηνίζει κάποιες έννοιες, αφήνοντας αυτές να εννοηθούν. Έχει αναφέρει ότι το ρίσκο και η αβεβαιότητα αποτελούν ανωμαλίες στο μοντέλο του τέλει ανταγωνισμού, στο οποίο έχουμε μηδενικά κέρδη. Από την άλλη ο Knight, θεωρεί ότι μόνο η αβεβαιότητα δημιουργεί κέρδος και όχι το ρίσκο. Οπότε, θα έπρεπε να συμπεριλαμβάνει μόνο την αβεβαιότητα ως ανωμαλία στον τέλει ανταγωνισμό διότι το ρίσκο έχει γνωστή κατανομή πιθανοτήτων και τα αποτελέσματα του είναι γνωστά εκ των προτέρων (Leroy and Singell, 1987, σελ.402-3).

Επίσης, η υπόθεση του Knight ότι οι διευθυντές των επιχειρήσεων δεν είναι επιχειρηματίες φαίνεται ανόητη. Στην σύγχρονη οικονομία οι ιδιοκτήτες και οι μέτοχοι έχουν αφήσει όλη τους την δύναμη στους διευθυντές. Ο Knight θα έπρεπε να θεωρεί ότι δεν είναι μισθωτοί (στο βαθμό που δεν πληρώνονται με έναν σταθερό μισθό άσχετο με την απόδοση τους): συμβόλαια κινήτρων και παροχή μετοχών κάνουν τον διευθυντή μιας μεγάλης επιχείρησης να συμπεριφέρεται σαν τον ιδιοκτήτη μιας μικρής (με αβέβαιο μισθό). Ακόμη και στην περίπτωση που έχουν σταθερό μισθό, από την μία μέρα στην άλλη μπορεί να

χάσουν την δουλειά τους ή ο μισθός τους να μειωθεί ανάλογα με την αποτυχία του εγχειρήματος τους (Leroy and Singell, 1987, σελ.404).

Εν κατακλείδι επικεντρώθηκε στο ζήτημα της ασύμμετρης πληροφόρησης, με αναφορά στον ηθικό κίνδυνο και την δυσμενή επιλογή, χωρίς να καταφέρει να αναγνωρίσει το πρόβλημα του εντολέα εντολοδόχου. Επίσης, δεν ασχολήθηκε καθόλου με τα συμβόλαια κινήτρων κάτω από ασύμμετρη πληροφόρηση. Παρ' όλα αυτά η συνεισφορά του στην βιβλιογραφία της ασύμμετρης πληροφόρησης για εκείνη την εποχή παραμένει αξιοσημείωτη (Leroy and Singell, 1987, σελ.405).

ΝΕΟΑΥΣΤΡΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Πατέρας της Αυστριακής σχολής της οικονομικής σκέψης θεωρείται ο οριακός Carl Menger, ο οποίος με την δημοσίευση του έργου “Principles of economics” το 1871 σηματοδοτεί την εμφάνιση της σχολής. Στην βάση της θεωρίας του κυριαρχούν ο μεθοδολογικός ατομισμός και η μελέτη της διαδικασίας των ανταλλαγών (Keizer, Tieben and Zijp, 1997, σελ.38). Οι άμεσοι συνεχιστές του Wieser και Bawerk, εγκατέλειψαν την αρχή του μεθοδολογικού ατομισμού και το υποκειμενικό στοιχείο της θεωρίας του Menger. Εισηγάγαν στην ανάλυση τους μαθηματικές παρουσιάσεις και υιοθέτησαν την οριακή θεωρία της διανομής. Ο Bawerk υιοθέτησε μεθοδολογικά τον ινστρουμενταλισμό⁴ και θέλοντας να εξομαλύνει την διαφορά με την Γερμανική Ιστορική σχολή χαρακτήρισε την παραγωγική μέθοδο που χρησιμοποίησε ο Menger ως εμπειρική. Ενώ ο Wieser είπε ότι η Αυστριακή θεωρία δεν αντιγράφει την φύση αλλά είναι ένα απλουστευμένο παράδειγμα αυτής. Στην διάρκεια του μεσοπολέμου οι Mises και Hayek, με συνεχιστές τους Lachman, Kirzner και Rothbard αναβίωσαν το ενδιαφέρον για τις αρχές του Menger, δημιουργώντας την Νεοαυστριακή σχολή (Palermo S. And Palermo G, 2003, σελ.3-4).

Η Νεοαυστριακή σχολή είναι μια ακραία φιλελεύθερη σχολή, υπέρ του ελάχιστου κρατικού παρεμβατισμού. Την δεκαετία του μεσοπολέμου είχε μικρή απήχηση και βρισκόταν στην αφάνεια εξαιτίας της επικράτησης του Σοσιαλισμού και της μικροοικονομικής θεωρίας του Marshall. Την περίοδο 1945-1973 βρίσκεται στην αφάνεια, διότι κυριαρχούσε στην μακροοικονομική θεωρία ο Keynes και στην μικροοικονομική αντίστοιχα το υπόδειγμα της Γενικής Ισορροπίας του Walras. Ακολουθείται η Κεϋνσιανή πολιτική με έντονο το στοιχείο

⁴ Βασικοί υποστηρικτές αυτής της μεθοδολογίας ήταν ο Machlup και ο Friedman. Οι θεωρίες χαρακτηρίζονται επιστημονικές ή όχι με βάση το κριτήριο της πρόβλεψης. Αν η θεωρία προβλέπει σωστά τότε είναι σωστές και οι υποθέσεις της. Η θεωρία δεν ελέγχεται αν είναι αληθινή ή όχι. Τα εμπειρικά στοιχεία δεν μπορούν να αποδείξουν μια υπόθεση, το μόνο που μπορούν να κάνουν είναι να την διαψεύσουν.

του κρατικού παρεμβατισμού, που στόχευε στην αναδιανομή του εισοδήματος μέσω του κράτους πρόνοιας. Δηλαδή, κυριαρχούσε η Σοσιαλδημοκρατία. Την δεκαετία του 1970 έχουμε δημοσιονομική κρίση του κράτους (ελλείμματα, δημόσιο χρέος) και στασιμοληθωρισμό. Αυτό ορίζει το τέλος του Κεϋνσιανισμού. Εμφανίζονται τρεις σχολές οι οποίες προσπαθούν να ερμηνεύσουν την κρίση: ο Μονεταρισμός του Friedman, η Νέα Κλασική σχολή με τις ορθολογικές προσδοκίες και η Νεοαυστριακή που συνιστά την επανεμφάνιση της Αυστριακής σχολής (New Palgrave Lexicon, 1987).

Τα κοινά τους στοιχεία είναι τα εξής:

- Και οι τρεις αποτελούν εκφράσεις της πολιτικής ιδεολογίας του νεοφιλελευθερισμού.
- Πρεσβεύουν τον ελάχιστο κρατικό παρεμβατισμό εξαιτίας της αναποτελεσματικότητας του.
- Είναι κατά του Κεϋνσιανισμού (Μυλωνάκης, 2003).

Ωστόσο ο Μονεταρισμός και η Νέα κλασική σχολή δεν εναντιώνονται στην θεωρία της Γενικής Ισορροπίας του Walras. Απλά μεταφέρουν τις υποθέσεις από μικρο σε μακρο επίπεδο. Από την άλλη η Νεοαυστριακή σχολή, ασκεί έντονη κριτική απέναντι στον Κεϋνσιανισμό και στην θεωρία του Walras. Επίσης, δεν δέχεται ότι υπάρχει διαχωρισμός μεταξύ μικροοικονομικής και μακροοικονομικής θεωρίας (Μυλωνάκης, 2003).

Εφόσον κάναμε μια ιστορική αναδρομή για την Αυστριακή και Νεοαυστριακή σχολή στην συνέχεια θα εξετάσουμε πιο αναλυτικά την θεωρία του Carl Menger, του Mises και του Hayek οι οποίοι με την συμβολή τους (ο Mises της πραξεολογίας και ο Hayek της γνώσης και του ανταγωνισμού) βοήθησαν έναν από τους σύγχρονους εκπροσώπους να γράψει την πιο ολοκληρωμένη θεωρία για την επιχειρηματικότητα, τον Kirzner.

CARL MENGER

Ο Menger για πολλούς θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους οικονομολόγους της εποχής του. Πριν από αυτόν δεν υπήρχαν φημισμένοι Αυστριακοί οικονομολόγοι. Ήταν ο πρώτος που ξεπέρασε τα σύνορα της χώρας του και έδειξε τον δρόμο για τις γενιές που ακολούθησαν. Σπούδασε πρώτα νομικά στα πανεπιστήμια της Βιέννης και της Πράγας και το 1876 άρχισε να ασχολείται με τα οικονομικά. Αυτός μάλλον ήταν και ο κύριος λόγος που δεν είχε καλή γνώση των μαθηματικών εργαλείων με συνέπεια να μην χρησιμοποιεί ούτε καν διαγράμματα και εξισώσεις στην θεωρία του (Cantebery, 1987, σελ.251).

Το 1880 διεξήχθη μια μεθοδολογική διαμάχη, η Methodestreit, μεταξύ του Menger και του τότε εκπροσώπου της Γερμανικής σχολής τον Schmoller. Ο Menger υποστήριζε την απαγωγική μέθοδο σύμφωνα με την οποία η θεωρία δεν μπορεί να επαληθευτεί μέσω εμπειρικών παρατηρήσεων, ενώ η Γερμανική Ιστορική σχολή υποστηρίζει την επαγωγική

μέθοδο, όπου μέσα από εμπειρικές παρατηρήσεις διεξάγονται συμπεράσματα τα οποία γενικεύονται και δημιουργούν την θεωρία. Αυτή η διαμάχη είχε ως αποτέλεσμα η Αυστριακή σχολή να ξεπεράσει τα σύνορα της χώρας της και να γίνει ευρέως γνωστή (Younkins, 2004, σελ.2).

Ο Menger όπως προαναφέραμε ήταν ένας από τους πρώτους οριακούς μαζί με τον Jevons και τον Walras. Η οριακή επανάσταση συνδέεται με την επικράτηση της υποκειμενικής θεωρίας της αξίας, η οποία θεωρείται ότι ανέτρεψε την αντίστοιχη θεωρία της κλασικής πολιτικής οικονομίας. Η αξία των αγαθών από συνάρτηση του κόστους παραγωγής, μετατρέπεται σε συνάρτηση των ατομικών αξιολογήσεων του αγαθού από τους καταναλωτές. Ο καθοριστικός παράγοντας της αξίας είναι πλέον η ζήτηση και όχι η προσφορά. Μολονότι ο υποκειμενισμός αποτελεί συστατικό στοιχείο της σκέψης και των τριών πρωταγωνιστών της οριακής επανάστασης, δεν έχει την ίδια βαρύτητα για όλους. Ο Walras παραδέχεται η βάση των οικονομικών φαινομένων στηρίζεται στην ελεύθερη βούληση των ατόμων. Τελικά όμως υποστηρίζει ότι αντικείμενο των οικονομικών δεν είναι η μελέτη αυτής της εκδήλωσης, αλλά οι νόμοι σύμφωνα με τους οποίους τα φαινόμενα της ανταλλαγής τείνουν να προσαρμόζονται αυτόματα. Από την άλλη, το υποκειμενικό στοιχείο φαίνεται να είναι ισχυρότερο στην σκέψη του Jevons αφού η έννοια της οριακής χρησιμότητας που εισήγαγε αποτελεί την βάση της λειτουργίας ενός μεμονωμένου ατόμου. Αλλά και αυτός τελικά καταλήγει στο συμπέρασμα, ότι η οικονομική θεωρία ασχολείται με τους νόμους που διέπουν την οικονομική πράξη ενός συνόλου ατόμων (Ιωαννίδης, 1992, σελ.38)

Ο Menger αρχικά δεν έδωσε ξεκάθαρο νόημα στο τι ήθελε να κάνει με το έργο του, σε αντίθεση με τους Jevons και Walras οι οποίοι ασχολήθηκαν με τον προσδιορισμό των σχετικών τιμών και την μεγιστοποίηση αντίστοιχα. Για τον Walras τα μαθηματικά είναι κάτι περισσότερο από ένα ερευνητικό εργαλείο. Ο Menger διαφωνεί με αυτό και τονίζει ότι τα καθαρά οικονομικά δεν μπορούν να διέπονται από μαθηματικές εξισώσεις (Oakley, 1997, σελ.74). Δεν μπορούμε με τα μαθηματικά να περιγράψουμε τους νόμους της ανθρώπινης φύσης. Επίσης, ο Walras προσπαθεί να εισάγει την μέθοδο των θετικών επιστημών στα οικονομικά και στηρίζεται στη μεθοδολογία της στατικής μηχανικής. Είναι πεπεισμένος ότι τα οικονομικά μπορούν να εκφραστούν πλήρως με μαθηματικές σχέσεις (Bloch, 1940, σελ.430).

Ο Menger διαφέρει από τους άλλους δύο διότι δεν ασχολείται με το σημείο ισορροπίας. Εισάγει την έννοια της αιτιότητας και το στοιχείο του χρόνου. Όλα αυτά έρχονται σε αντίθεση με το στατικό πλαίσιο των Jevons και Walras και ειδικά με το μοντέλο της Γενικής Ισορροπίας. Για το Walras το πλαίσιο είναι προσδιορισμένο από την αρχή με δεδομένη τεχνολογία, μέσα και στόχους. Επίσης, ο Menger εισάγει την έννοια της

αβεβαιότητας που είναι μια πολύ σημαντική διαφορά σε σχέση με τους άλλους δύο, οι οποίοι θεωρούν ότι υπάρχει πλήρης πληροφόρηση (Palermo, 1999, σελ.29-30).

Σύμφωνα με κάποιους σχολιαστές, ο Menger ήθελε να ασχοληθεί με τις αιτίες που προκαλούν πλούτο και να ξαναοιζξει το θέμα του Smith. Κατ' άλλους έβλεπε την οικονομία από το πρίσμα των Νεοκλασικών και το πρόβλημα του ήταν η άριστη κατανομή πόρων. Όμως δεν φαίνεται να αληθεύει καμία από τις δύο (Palermo, 1999, σελ.11):

- ✦ Πρώτον, ο Menger ασχολήθηκε με θέματα γνώσης, αβεβαιότητας και πληροφόρησης που όπως προαναφέραμε δεν χωράνε στο πλαίσιο ανάλυσης των Νεοκλασικών.
- ✦ Δεύτερον, όσον αφορά την ταύτιση του με τον Smith, αυτό είναι κάτι το εξωπραγματικό διότι ο Menger εναντιώθηκε από την πρώτη στιγμή στους Κλασικούς και κυρίως στην θεωρία της αξίας. Σύμφωνα με την Κλασική αντίληψη η αξία των αγαθών καθορίζεται από το κόστος παραγωγής και όχι από την ατομική χρησιμότητα (Palermo, 1999, σελ.13).

Στην συνέχεια θα αναλύσουμε σε γενικές γραμμές τις μεθοδολογικές αρχές του Menger. Ο Menger πίστευε πως τα οικονομικά ήταν μία θεωρητική επιστήμη. Συνεπώς ήταν υπέρ του αξιωματικού (a priori) χαρακτήρα της οικονομικής θεωρίας, καθώς μπορεί να εξηγήσει την ουσία των οικονομικών φαινομένων, χωρίς να είναι ανάγκη να ταιριάζει στα συγκεκριμένα δεδομένα κάθε περιόδου. Τα βασικά στοιχεία του οικονομικού συστήματος που πρέπει να αναλύσουμε είναι τα άτομα (μεθοδολογικός ατομισμός) που μέσα από την δράση τους, θα μας δώσουν να κατανοήσουμε ακόμη και τα πιο σύνθετα φαινόμενα. Γιατί όπως και στην φυσική, τα συνολικά μεγέθη είναι η συνισταμένη των επιμέρους ατομικών πράξεων (Palermo, 1999, σελ.14).

Ο Menger εξηγεί οποιαδήποτε δυναμική διαδικασία σε σχέση με την αιτιότητα. Και η πιο απλή, από εκεί που ξεκινάνε τα πάντα είναι η ανάγκη του ανθρώπου να ικανοποιεί τις ανάγκες του. Τα πάντα ξεκινάνε από την δράση για την ικανοποίηση των αναγκών. Για τον Menger κάθε αγαθό ή υπηρεσία που πουλιέται και αγοράζεται, έχει αξία μόνο όταν χρειάζεται για την άμεση ή έμμεση ικανοποίηση των ανθρώπινων αναγκών (Kirzner, 1992, σελ.71).

Τελειώνοντας με την μεθοδολογική σκέψη του Menger, θα γίνει αναφορά στην «οργανική» κατανόηση των κοινωνικών φαινομένων. Όπως προαναφέραμε, για να μπορέσει κάποιος να ανάγει μια ορθή θεώρηση σε επίπεδο συνολικής οικονομίας, θα πρέπει πρώτα να μελετήσει τις ατομικές πράξεις. Υπάρχουν φαινόμενα που δεν μπορούν να εξηγηθούν με αυτή την μέθοδο, χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το σύστημα της γλώσσας και της δικαιοσύνης. Η κατανόηση τους γίνεται εξετάζοντας τα σαν «βιολογικούς οργανισμούς». Σε αντίθεση με τις θεωρίες που τα θέλουν να είναι αποτελέσματα συλλογικής βούλησης, ο

Menger υποστηρίζει ότι είναι αποτελέσματα ατομικής πράξης και συγχρόνως αθέλητα. Η εμφάνιση του χρήματος για παράδειγμα, βασίστηκε πάνω στην σφαίρα των ανταλλαγών που είναι αποτέλεσμα ατομικών πράξεων. Όμως, είναι κάτι που έγινε αθέλητα και δεν σχεδιάστηκε ύστερα από απόφαση, απλά προέκυψε (Ιωαννίδης, 1992, σελ.42).

LUDWIG VON MISES

Θα ξεκινήσουμε την ανάλυση μας για τον Mises δίνοντας κάποια βασικά χαρακτηριστικά της μεθοδολογίας του και στην συνέχεια θα αναλύσουμε τις έννοιες της ανθρώπινης πράξης, του ανταγωνισμού και της επιχειρηματικότητας.

Ο Mises είναι κατά του θετικισμού και των μαθηματικών. Υποστήριζε ότι δεν μπορούμε να επαληθεύσουμε ούτε και να απορρίψουμε την θεωρία. Ασκεί κριτική σε όσους προσπαθούν να μελετήσουν τα κοινωνικά φαινόμενα με βάση την μεθοδολογία των φυσικών επιστημών. Ο θετικισμός προσπαθεί να εξηγήσει τα κοινωνικά φαινόμενα στο αναλυτικό πλαίσιο που καθορίζεται από τις έννοιες του ερεθίσματος και της αντίδρασης. Αλλά η έννοια του ερεθίσματος δεν μπορεί να αναλυθεί με τις μεθόδους των φυσικών επιστημών, αφού η αντίδραση δεν εξαρτάται από τις φυσικές ιδιότητες του ερεθίσματος, αλλά από τον υποκειμενικό τρόπο με τον οποίο το άτομο κατανοεί το ερέθισμα (Ιωαννίδης, 1992, σελ.45).

Η θεωρία του είναι ακραία απαγωγική. Δηλαδή ξεκινάμε από αξιώματα που είναι πάντα αληθινά και αποδεκτά και με βάση την απαγωγική λογική καταλήγουμε στα συμπεράσματα μας. Ο Mises εισήγαγε την έννοια της πραξεολογίας, η οποία περιλαμβάνει όλες τις επιστήμες που ασχολούνται με την ανθρώπινη πράξη και επιλογή. Η κατανόηση της ανθρώπινης πράξης αποτελεί θεωρητική γνώση. Τα οικονομικά είναι η επιστήμη της ανθρώπινης δράσης και αποτελούν μέρος της καθολικής επιστήμης της πραξεολογίας. Συνυφασμένα με τα οικονομικά είναι ο υποκειμενισμός και ο μεθοδολογικός ατομισμός. Και αυτός πίστευε ότι όλα ξεκινούν και καταλήγουν στο άτομο. Η ανθρώπινη δράση είναι σκόπιμη καθώς αποβλέπει στην βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης. Οπότε για τον Mises η οικονομική επιστήμη πρέπει να βγει από το στενό πλαίσιο ανάλυσης της Νεοκλασικής θεωρίας και να αναλύει τις αιτιώδεις σχέσεις ανάμεσα στα διαθέσιμα μέσα και στόχους (Kirzner, 1992, σελ.131).

Το κυριότερο έργο του Mises ήταν το “Human action” του 1949. Σε αυτό το έργο όπως αναφέρει και ο τίτλος, θέλησε να αναλύσει την ανθρώπινη δράση η οποία είναι ηθελημένη για την βελτίωση της κατάστασης του που θεωρεί ανεπιθύμητη. Αν ήταν απόλυτα ικανοποιημένος, δεν θα υπήρχε κανένας λόγος να πράξει. Η ανθρώπινη δράση είναι εξορισμού σκόπιμη εφόσον αποβλέπει σε ένα στόχο που το ίδιο το άτομο πιστεύει ότι θα βελτιώσει τη κατάσταση του. Οι στόχοι όμως βρίσκονται έξω από το ερευνητικό πεδίο της

επιστήμης, οπότε η πραξεολογία διερευνεί τον τρόπο με τον οποίο οι ατομικές επιλογές μετατρέπονται σε πράξη. Ο Mises χωρίζει την δράση από την αντίδραση, διότι αναφέρεται σε συνειδητές επιλογές και από αυτήν απορρέουν τρεις συνέπειες: α) Για να δράσει κάποιος σημαίνει ότι αυτό προκαλεί θετική επιρροή, β) Η δράση λαμβάνει χώρα μέσα στον χρόνο και αποτελεί την κινητήρια δύναμη των αλλαγών, γ) Η δράση χαρακτηρίζεται ως πραγματική επιλογή και λαμβάνει μέρος σε ένα περιβάλλον αβεβαιότητας, οπότε εμπεριέχει και την έννοια της κερδοσκοπίας (Ιωαννίδης, 1992, σελ.44-5).

Εφόσον η ανθρώπινη δράση είναι θελημένη και το άτομο δρα κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας αλλάζοντας το πλαίσιο μέσων-στόχων, αυτό συνεπάγεται την εισαγωγή του επιχειρηματικού στοιχείου. Έτσι διαχωρίζεται το οικονομούν άτομο του Mises από τους Νεοκλασικούς. Με αυτόν τον τρόπο μπορούμε να κατανοήσουμε τις συστηματικές αλλαγές στο οικονομικό σύστημα, όχι πλέον σαν εξωγενείς διαταραχές, αλλά σαν αποτέλεσμα συσσωρευμένης γνώσης (Kirzner, 1992, σελ.132).

Στην συνέχεια θα αναλύσουμε την θεωρία του για τον ανταγωνισμό και την επιχειρηματικότητα. Ο Mises απέρριψε το στατικό πλαίσιο και επικεντρώθηκε στην δυναμική πλευρά του ανταγωνισμού. Το σήμα για τις αποφάσεις σε αυτό το δυναμικό πλαίσιο το δίνει το σύστημα των τιμών. Για τον Mises ο κόσμος χαρακτηρίζεται από συνεχείς αλλαγές και η διαδικασία του ανταγωνισμού λαμβάνει χώρα στο σύστημα της αγοράς, στο οποίο υπάρχει απροσδιοριστία των οικονομικών φαινομένων (Palermo, 1999, σελ.80-3).

Αυτό που οδηγεί το σύστημα και εγγυάται την αποτελεσματικότητα του αντιδρώντας στις απροσδόκητες μεταβολές, είναι ο επιχειρηματίας. Ο επιχειρηματίας και ο καπιταλιστής είναι αυτοί που αντιπροσωπεύουν την κινητήρια δύναμη του ελεύθερου ανταγωνισμού. Μέσα από ένα αβέβαιο μέλλον δημιουργείται ο δυναμικός χαρακτήρας του ατόμου, που δεν έχει σχέση με το άτομο - αποδέκτη της Νεοκλασικής θεωρίας (Palermo, 1999, σελ.83-4).

Για τον Mises όπως και για τον Kirzner, η θεωρία του σχετικά με την επιχειρηματικότητα σχετίζεται με την κερδοσκοπία. Εξαιτίας της άγνοιας που υπάρχει στην αγορά, κάτι πουλιέται σε διαφορετική τιμή απ' ότι θα έπρεπε. Ο επιχειρηματίας εντοπίζει αυτή την διαφορά και δημιουργεί κέρδος. Ο επιχειρηματικός ρόλος τείνει να μειώσει τα σφάλματα στην αγορά και οδηγεί την οικονομία προς το σημείο ισορροπίας. Το κέρδος υπάρχει λόγω της κακής προσαρμογής και της άγνοιας που υπάρχει από τους υπολοίπους. Η επιχειρηματική δράση είναι έμφυτη σε κάθε άνθρωπο και ο χαρακτήρας της είναι ανταγωνιστικός (Kirzner, 1973, σελ.85-7).

Ο ανταγωνισμός είναι σαν μία επιλεκτική διαδικασία, στον οποίο οι συμμετέχοντες έχουν την ικανότητα να κερδίζουν πλεονεκτήματα από την μελλοντική αβεβαιότητα. Οι πιο

επιτυχημένοι επιχειρηματίες, είναι αυτοί με τους οποίους οι επιθυμίες των καταναλωτών ικανοποιούνται χρησιμοποιώντας τα πιο αποτελεσματικά μέσα (Palermo, 1999, σελ.84).

Θα τελειώσουμε αναφέροντας τα τρία κομμάτια που αποδίδουν οι Keizer, Tieben και Zijp στον επιχειρηματία του Mises (Keizer, Tieben and Zijp, 1997, σελ.174):

- ✦ **Εκτίμηση:** Βρίσκει τα μέσα και προσδιορίζει την κερδοφορία μέσω της ικανοποίησης των αναγκών.
- ✦ **Ευθύνη:** για την συγκέντρωση όλων των παραγωγικών συντελεστών που είναι απαραίτητοι για την παραγωγή.
- ✦ **Αποδοχή αβεβαιότητας:** Το γεγονός ότι το επιχειρηματικό σχέδιο μπορεί να μην πάει καλά και να χαθούν χρηματικοί πόροι.

FRIEDRICH HAYEK

Ο Hayek όπως και οι υπόλοιποι Νεοαυστριακοί, ασκούν δριμύα κριτική στην έννοια του τέλειου ανταγωνισμού και των υποθέσεων⁵ που χρησιμοποιούν.

Ο Hayek απορρίπτει όλες τις υποθέσεις της Νεοκλασικής σχολής, αλλά ασχολείται κυρίως με την υπόθεση της τέλειας γνώσης, διότι είναι γνωστή η συνεισφορά του στον τομέα αυτό.

Προτού προχωρήσουμε στην κριτική του Hayek ως προς την υπόθεση της τέλειας γνώσης, θα αναλύσουμε την συνεισφορά του στην έννοια του ανταγωνισμού. Ο Hayek αναφέρει ότι ο ανταγωνισμός έτσι όπως τον εννοούν οι οικονομολόγοι δεν έχει καμία σχέση με τον πραγματικό ανταγωνισμό, διότι στερεί τις δραστηριότητες που η ίδια η λέξη περιλαμβάνει (Palermo, 1999, σελ.88). Για τον Hayek ο ανταγωνισμός λειτουργεί στο στάδιο προς την επίτευξη της ισορροπίας και είναι αυτός που καθορίζει την πορεία προς το νέο σημείο ισορροπίας. Δηλαδή, μέσα από την διαδικασία του ανταγωνισμού ανακαλύπτεται το νέο σημείο ισορροπίας που δεν είναι γνωστό από την αρχή. Ειδικότερα, η παθητική αποδοχή των τιμών δεν έχει σχέση με τον πραγματικό ανταγωνισμό του Hayek (Kirzner, 1992, σελ.68-70).

Για τον Hayek, ο ανταγωνισμός ταυτίζεται με την έννοια της αντιπαλότητας. Το μοντέλο του τέλειου ανταγωνισμού αποκλείει δραστηριότητες όπως η διαφήμιση, η μείωση της τιμής του προϊόντος, η διαφοροποίηση κ.ο.κ, πράξεις που συνδέονται άμεσα με το ρήμα *ανταγωνίζομαι*. Επίσης, βγάζει εκτός τις διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ αγοραστών και παραγωγών. Δηλαδή ο ανταγωνισμός εξαρτάται από την φύση των αγαθών και υπηρεσιών και όχι από τον “ανταγωνιστικό χαρακτήρα” της αγοράς. Η δυναμική μορφή του

⁵ Οι υποθέσεις αναφέρονται αναλυτικά στην σελ.5

ανταγωνισμού οδηγεί στην ισορροπία, στοιχείο που απουσιάζει από την Νεοκλασική σχολή (Hayek, 1948, σελ.93-7).

Ο βασικότερος στόχος της κριτικής του Hayek είναι η υπόθεση της τέλει γνώσης. Οι Νεοκλασικοί θεωρούν ότι όλα τα άτομα διαθέτουν την γνώση που χρειάζεται για να αναπροσαρμόσουν την συμπεριφορά τους σε περίπτωση ανισορροπίας, οπότε αυτόματα η οικονομία θα οδηγηθεί ξανά πίσω στην ισορροπία. Η ισορροπία ταυτίζεται με την τέλεια γνώση. Τα άτομα γνωρίζουν τις επιθυμίες τους και συνεπώς έχουμε μοναδική λύση (Hayek, 1948, σελ.48-9).

Για τον Hayek κάθε άτομο παίρνει τις αποφάσεις του με βάση τις προτιμήσεις και την γνώση που διαθέτει μέσα από την αγορά. Το άτομο όμως δεν μπορεί να γνωρίζει όλα τα εναλλακτικά σχέδια που υπάρχουν, διότι τα δεδομένα που έχει στο μυαλό του είναι διαφορετικά με αυτά των υπολοίπων. Υπάρχει το υποκειμενικό στοιχείο του Hayek όσον αφορά την γνώση. Έχουμε δηλαδή διαφορετικά δεδομένα για κάθε άτομο και διαφορετικό τρόπο προσαρμογής των δεδομένων του κάθε ατόμου στις αλλαγές (Hayek, 1948, σελ.50-2).

Σύμφωνα με αυτόν υπάρχει η αρχική γνώση του χρόνου και του τόπου, η οποία δεν μεταβιβάζεται και είναι η γνώση που διαθέτει ο καθένας όταν ξεκινάει την εφαρμογή κάποιου σχεδίου. Αυτού του τύπου η γνώση δεν μπορεί να καταγραφεί όπως η επιστημονική, είναι ατελής και διασκορπισμένη. Δεύτερος τύπος γνώσης σύμφωνα με τον Hayek, είναι η νέα γνώση την οποία αποκτά το άτομο μέσα από την διαδικασία του ανταγωνισμού. Για να υπάρξει ισορροπία θα πρέπει τα άτομα να αναπροσαρμόσουν την αρχική τους γνώση, δηλαδή να αναπροσαρμόσουν τα σχέδια τους μέσω της νέας γνώσης που αποκτούν στην αγορά. Τέλεια γνώση δεν μπορεί να υπάρξει διότι υπάρχει αβεβαιότητα, με αποτέλεσμα να μην μπορεί κανείς να προβλέψει την δράση όλων των ατόμων και οι τιμές να μην μεταβιβάζουν σωστά τα μηνύματα της αγοράς (Palermo, 1999, σελ.90).

Ο Hayek υποστηρίζει ότι το κύριο πρόβλημα που καλούνται να λύσουν τα οικονομικά, δεν είναι η άριστη κατανομή των πόρων, αλλά η άριστη χρήση της γνώσης. Σημασία έχει ο τρόπος με τον οποίο το άτομο αποκτά την γνώση. Για να επιτύχουν τα άτομα τους στόχους τους και να οδηγηθούμε προς την ισορροπία, θα πρέπει να εξασφαλιστούν οι συνθήκες για την καλύτερη χρήση της γνώσης. Για τους Νεοκλασικούς η γνώση είναι αντικειμενική, έχει κόστος και μεταβιβάζεται. Επίσης, θεωρείται ότι οι παραγωγοί γνωρίζουν τις επιθυμίες των καταναλωτών και οι καταναλωτές όλα τα εναλλακτικά προϊόντα. Έχουν δηλαδή την γνώση που χρειάζεται πριν ακόμη ξεκινήσει ο ανταγωνισμός, ενώ η αγορά είναι αυτή που στην ουσία λειτουργεί ως μηχανισμός διάχυσης της πληροφόρησης (Kirzner, 1997, σελ.71-4).

Για τον Hayek υπάρχουν δύο μηχανισμοί διάχυσης της γνώσης: Ο πρώτος είναι μέσω της διαδικασίας της αγοράς και ο δεύτερος μέσω των θεσμών. Στην πρώτη περίπτωση, η γνώση διαχέεται μέσω του μηχανισμού των τιμών. Η νέα γνώση οδηγεί τα άτομα στην αναπροσαρμογή των σχεδίων τους. Αυτή η διαδικασία προσδίδει και το δυναμικό στοιχείο. Το άτομο έχει πρωταρχικό ρόλο στην διαδικασία αυτή από την αρχή μέχρι το τέλος. Μέσω αυτής το άτομο μαθαίνει να κρίνει, υιοθετώντας και την γνώση των άλλων που έρχεται σε επαφή. Από την άλλη, οι θεσμοί έχουν σταθεροποιητικό χαρακτήρα καθώς αποτελούν το σύνολο των κανόνων συμπεριφοράς και το νομικό πλαίσιο. Αυτή η διαδικασία δεν είναι δυναμική, διότι μέσα από αυτούς δημιουργείται η κοινωνία και αποτελούν την ήδη υπάρχουσα γνώση (Μυλωνάκης, 2003).

Ο Hayek απορρίπτει λοιπόν τις υποθέσεις του τέλειου ανταγωνισμού με ιδιαίτερη έμφαση όπως προαναφέραμε σε αυτήν της τέλειας γνώσης. Ο ανταγωνισμός είναι ο κινητήριο μοχλός της οικονομίας και το πρόβλημα που πρέπει να μας απασχολεί είναι η άριστη κατανομή της γνώσης.

ISRAEL KIRZNER

Στην βάση της θεωρίας του Kirzner βρίσκεται η θεωρία της επιχειρηματικότητας. Και ο Kirzner απέρριψε τον τρόπο με τον οποίο η Νεοκλασική θεωρία αντιμετωπίζει την οικονομία και γι' αυτό ασχολήθηκε με την διαδικασία της αγοράς (Goel, 1998, σελ.61). Για τον Kirzner η οικονομία δεν φτάνει ποτέ σε ισορροπία αλλά τείνει σε αυτήν και απαραίτητο συστατικό της διαδικασίας της αγοράς αποτελεί η επιχειρηματικότητα (Kirzner, 1973, σελ.33).

Θα ξεκινήσουμε την ανάλυση της θεωρίας του Kirzner, από την έννοια της διαδικασίας της αγοράς. Η διαδικασία της αγοράς σύμφωνα με τον Kirzner περιλαμβάνει την δράση των καταναλωτών, των επιχειρηματιών και των ιδιοκτητών συντελεστών παραγωγής. Μέσα από αυτήν την αλληλεπίδραση, μεταφέρονται πληροφορίες που προηγουμένως είχαν αγνοηθεί. Όταν κάποιος βλέπει ότι το σχέδιο του δεν μπορεί να εκπληρωθεί, σημαίνει ότι είχε κάνει πολύ αισιόδοξες προβλέψεις σε σχέση με τους υπολοίπους και ότι αυτό χρειάζεται ανασυγκρότηση βάση των καινούργιων πληροφοριών που υπάρχουν τώρα στην αγορά. Αυτή η ροή πληροφοριών που απελευθερώνεται, οδηγεί σε ένα γενικευμένο σύστημα αποφάσεων το οποίο με την πάροδο του χρόνου δημιουργεί την διαδικασία της αγοράς (Kirzner, 1973, σελ.10-1).

Η διαδικασία αυτή είναι πάντοτε ανταγωνιστική και αυτό προκύπτει από τις προσπάθειες των επιχειρηματιών να ξεπεράσουν ο ένας τον άλλον. Αν κάποιος πάλι δεν ενδιαφέρεται να μπει σε αυτήν την διαδικασία, αυτό δεν βλάπτει τον ανταγωνισμό. Ακόμη

και τα σχέδια τους να μην πετύχουν αυτό δεν σημαίνει ότι δεν είναι ανταγωνιστική, αλλά ότι τα άτομα δεν ανακάλυψαν τις ευκαιρίες κέρδους (Kirzner, 1973, σελ.96). Τα άτομα πρέπει να είναι ελεύθερα να βρίσκουν μόνα τους τις ευκαιρίες κέρδους, αναπροσαρμόζοντας συνεχώς το πλαίσιο μέσων-στόχων τους (Kirzner, 1992, σελ.53). Πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τους τις πληροφορίες που διαχέονται στην αγορά, ώστε να δημιουργήσουν ένα απόθεμα γνώσης που θα χρησιμοποιήσουν σε μελλοντικές αποφάσεις (Fu and Yu, 1999, σελ.47). Η μόνη περίπτωση κατά την οποία η αγορά δεν είναι ανταγωνιστική, είναι όταν η εισροή ή η πρώτη ύλη που χρησιμοποιείται στην παραγωγική διαδικασία ενός προϊόντος ανήκει εξολοκλήρου σε κάποιον ή υπάρχουν κυβερνητικοί περιορισμοί, όπου συνεπώς δεν θα υπάρχει ελευθερία χρήσης αυτής της εισροής (Kirzner, 1973, σελ.21). Στην πρώτη περίπτωση, αυτό μπορεί να προήλθε μέσω μια ανταγωνιστικής διαδικασίας και είναι θεμιτό. Μπορεί κάποιος να έγινε μονοπωλητής εξαιτίας της επιχειρηματικής του δραστηριότητας. Συνεπώς δεν πρέπει να κρίνουμε το αποτέλεσμα μόνο βραχυχρόνια, αλλά να μελετάμε και το διάστημα που μεσολαβεί μέχρι την εμφάνιση του μονοπωλίου. Στην δεύτερη περίπτωση, η επιβολή περιορισμών από το κράτος είναι καταδικαστέα διότι περιορίζει τον ανταγωνισμό.

Και για τον Kirzner υπάρχουν δύο τύποι γνώσης⁶: Η αντικειμενική και η υποκειμενική. Η αντικειμενική είναι η επιστημονική γνώση η οποία μπορεί να μεταδοθεί, όπως για παράδειγμα το “know-how”. Η υποκειμενική από την άλλη, είναι η ατελής και διασκορπισμένη γνώση ανάμεσα στα άτομα, γι’ αυτό και οι επιχειρήσεις συστήνουν τμήματα R&D (Fu and Yu, 1999, σελ.50).

Κύριο μέλημα του Kirzner δεν είναι να μελετήσει την κατάσταση ισορροπίας, που ποτέ σύμφωνα με αυτόν δεν έρχεται, αλλά κατά πόσον η διαδικασία της αγοράς χαρακτηρίζεται από κάποια συστηματικότητα. Το στοιχείο αυτό που δημιουργεί την συστηματικότητα στην αγορά είναι η επιχειρηματικότητα (Ιωαννίδης, 1992, σελ.21).

Όπως προαναφέραμε, ο Kirzner υποστηρίζει ότι στην οικονομία υπάρχει αβεβαιότητα και ότι το άτομο ανά πάσα στιγμή μπορεί να αναθεωρήσει τα σχέδια του. Σε έναν κόσμο βεβαιότητας και πλήρους γνώσης δεν θα υπήρχε ανταγωνισμός, ούτε και επιχειρηματικότητα. Αν υποθέσουμε μία κατάσταση στην οποία κανείς δεν μαθαίνει μέσα από την εμπειρία του, οι καταναλωτές θα αγοράζουν ακριβά και οι παραγωγοί θα πουλάνε φθηνά. Οι επιχειρηματίες θα έχουν κέρδος εξαιτίας της άγνοιας των ευκαιριών από τους υπολοίπους. Το στοιχείο της επιχειρηματικότητας περιλαμβάνει αυτό της εγρήγορσης, της ανακάλυψης των ευκαιριών πριν από τους υπολοίπους (Kirzner, 1973, σελ.13-5). Ο Kirzner υιοθετεί το στοιχείο της εγρήγορσης από το έργο του Mises. Όπως λέει ο Mises, η ανθρώπινη πράξη είναι μία πράξη που μας βγάζει από την αδράνεια και μας κάνει να νιώθουμε καλύτερα. Για τον Mises το

⁶ Φυσικά αυτόν τον διαχωρισμό τον υιοθετεί από τον Hayek.

άτομο δεν διαμορφώνει μόνο το πλαίσιο μέσων – στόχων, αλλά του αρέσει να ψάχνει καινούργιες ευκαιρίες και είναι συνεχώς σε εγρήγορση (σελ.33-4). Και είναι αυτό το στοιχείο που μας κάνει ενεργούς, δημιουργικούς παρά μηχανικούς και αυτόματους, όπως θεωρεί η Νεοκλασική θεωρία (σελ.22).

Η επιχειρηματικότητα μας βοηθάει να ανακαλύψουμε ευκαιρίες που προηγουμένως ήταν απαρατήρητες. Τα άτομα δεν ζουν σε έναν κόσμο τέλειας γνώσης στον οποίο τα πάντα είναι γνωστά και δεν υπάρχει χώρος για τον επιχειρηματία (Kirzner, 1973, σελ.38). Σε ένα κόσμο αβεβαιότητας υπάρχουν ευκαιρίες που δεν έχουν ανακαλυφθεί. Ο επιχειρηματίας πρέπει να γνωρίζει ακριβώς που να τις βρει και γι' αυτό πρέπει να είναι σε εγρήγορση (Kirzner, 1973, σελ.41). «Δεν είναι αυτός που θα ανακαλύψει ένα δεκαδóλαρο στον δρόμο, αλλά αυτός που θα αντιληφθεί ότι το έχει βρει κάποιος άλλος» (Kirzner, 1973, σελ.47).

Ο καθαρός επιχειρηματίας είναι κερδοσκόπος. Ψάχνει ευκαιρίες στις οποίες μπορεί να αγοράσει φθηνά και να πουλήσει ακριβότερα για να δημιουργήσει κέρδος. Βλέπει κάτι που δεν βλέπουν οι υπόλοιποι. Έχει ανώτερη γνώση, γνωρίζει που να ψάξει για γνώση και φυσικά δεν χρειάζεται να έχει συντελεστές παραγωγής παρά μόνο κάποιον να τον χρηματοδοτήσει (Kirzner, 1973, σελ.67).

Για τον Kirzner ο επιχειρηματίας οδηγεί την οικονομία προς το σημείο ισορροπίας. Μέσα από τα λάθη που γίνονται στην αγορά, αρπάζει τις ευκαιρίες κέρδους και με αυτόν τον τρόπο εξαλείφει σιγά σιγά τα σφάλματα, συνεπώς και την αβεβαιότητα (Kirzner, 1992, σελ.13-4).

Μια ευκαιρία υπάρχει μόνο όταν την βλέπει ο επιχειρηματίας. Ακόμη και η πιο προφανής ευκαιρία μπορεί να αγνοηθεί από ένα άτομο. Τα άτομα δεν μπορούν να ανακαλύψουν ευκαιρίες κέρδους αν κλείσουν τον “διακόπτη” της εγρήγορσης. Ο επιχειρηματίας έχει μια ασυνήθιστη ικανότητα να “μυρίζει” τις ευκαιρίες κέρδους. Μέσω της εγρήγορσης αντιλαμβάνεται τα κενά στην αγορά και τα διορθώνει (Kirzner, 1992, σελ.51). Εκτός από το στοιχείο της εγρήγορσης, έχει την ικανότητα να μεταφράζει με τον πιο σωστό τρόπο τα μηνύματα της αγοράς (Karayiannis, 2003, σελ.257).

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να συνοψίσουμε τα κύρια σημεία της θεωρίας του Kirzner ώστε μέσα σε λίγες σειρές να έχουμε μια συνολική απεικόνιση. Όπως προαναφέρθηκε η αβεβαιότητα οδηγεί σε άγνοια ευκαιριών κέρδους, η άγνοια οδηγεί σε διάπραξη λαθών και ανισορροπία και έτσι ο επιχειρηματίας μέσω της εγρήγορσης και της ενόρασης γραπώνει τις ευκαιρίες κέρδους. Συνεπώς μέσα από τις ευκαιρίες κέρδους, εξαλείφονται τα λάθη και οδηγούμαστε ξανά προς το νέο σημείο ισορροπίας.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΝΕΟΚΛΑΣΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

Σε αυτό το μέρος θα αναλύσουμε την κριτική που ασκείται από την Νεοαυστριακή προς την Νεοκλασική σχολή. Αυτό θα γίνει διότι ένα πολύ μεγάλο μέρος της θεωρίας τους, βασίζεται στη κριτική που ασκούν πάνω στην θεωρία της Νεοκλασικής σχολής, η οποία αποτελεί σημείο αναφοράς ώστε μέσα από τις διορθώσεις της να οδηγηθούμε σε μια πιο αποτελεσματική θεωρία.

Θα ξεκινήσουμε με την κριτική στο μοντέλο του τέλειου ανταγωνισμού. Ο Hayek αναφέρει ότι αν ισχύουν όλες αυτές οι υποθέσεις που προαναφέραμε⁷, το ρήμα *ανταγωνίζομαι* θα ήταν ανούσιο. Ο τέλειος ανταγωνισμός αφαιρεί την διαδικαστική πλευρά από την έννοια του ανταγωνισμού. Ο ανταγωνισμός είναι από την φύση του μία δυναμική διαδικασία από την οποία η στατική ανάλυση αφαιρεί τα κυριότερα χαρακτηριστικά. Για τους Νεοκλασικούς, ο χρόνος που απαιτείται για να μετακινηθεί η οικονομία από το ένα σημείο στο άλλο είναι μηδενικός. Αδιαφορούν για τον χρονικό διάστημα που μεσολαβεί μεταξύ της παλιάς και νέας θέσης. Για τους Νεοαυστριακούς αντίθετα, αυτό είναι που έχει σημασία. Σε αυτό το διάστημα ο ανταγωνισμός είναι εμφανής και καθορίζει την πορεία προς το νέο σημείο ισορροπίας. Η νέα θέση δεν είναι γνωστή εκ των προτέρων, ανακαλύπτεται μέσα από την διαδικασία του ανταγωνισμού. Η διαδικαστική αντίληψη του ανταγωνισμού προϋποθέτει την ύπαρξη κάποιας κινητήριας δύναμης. Η στατικότητα δεν έχει ανάγκη από καμιά τέτοια. Τα άτομα αντιδρούν παθητικά στις τιμές βάση ενός απόλυτου σχεδίου (Kirzner, 1973, σελ.59-60).

Οι Νεοαυστριακοί απορρίπτουν επίσης την έννοια της παθητικής αντίδρασης των ατόμων. Για τους Νεοαυστριακούς, η κινητήρια δύναμη είναι η δράση των ατόμων στην προσπάθεια τους να υλοποιήσουν τις επιδιώξεις τους και όχι η αντίδραση. Το άτομο δεν είναι παθητικός αποδέκτης. Η διαδικασία της αγοράς πρέπει να κατανοηθεί με βάση την αλληλεπίδραση των ενεργών ατόμων (Kirzner, 1973, σελ.60).

Η βασικότερη όμως κριτική των Νεοαυστριακών προς την θεωρία των Νεοκλασικών, είναι η απόρριψη της υπόθεσης της τέλειας γνώσης. Πρέπει να δεχθούμε ότι οι συναλλασσόμενοι δρουν κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας και μπορούν να μεταβάλουν τα σχέδια τους, βάση της νέας γνώσης που αποκτούν στην αγορά. Για τους Νεοκλασικούς η υπόθεση της τέλειας γνώσης και της ισορροπίας αποτελούν μία ταυτολογία. Αν υποθέσουμε ότι το σύστημα βρίσκεται σε ισορροπία, τότε ο κάθε συναλλασσόμενος έχει τέλεια γνώση. Όταν βρίσκεται σε ανισορροπία, πάλι μέσω της τέλειας γνώσης το σύστημα επιστρέφει στην ισορροπία. Είναι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος (Kirzner, 1973, σελ.62). Για τους Νεοαυστριακούς, οι τιμές δεν μεταφέρουν σωστά όλα τα μηνύματα της αγοράς και γι' αυτό

⁷ Βλέπε σελ.5-6.

δεν υπάρχει τέλεια γνώση. Η γνώση γι' αυτούς Νεοαυστριακούς είναι υποκειμενική, ατελής και διασκορπισμένη ανάμεσα στα άτομα. Δεν μπορεί να καταγραφεί, ούτε και να αποτελέσει κομμάτι της παραγωγικής διαδικασίας για να έχει κόστος. Μέσα από την αγορά τα άτομα έρχονται σε επαφή, γνωρίζουν ο ένας τα σχέδια του άλλου και μέσω της εμπειρίας τους αποκτούν νέα γνώση (Kirzner, 1992, σελ.45). Συνεπώς απορρίπτεται η υπόθεση ότι οι καταναλωτές και οι παραγωγοί δεν έρχονται σε επαφή μεταξύ τους.

Τέλος, η ορθολογική επιλογή δεν μπορεί να υπάρξει στην θεωρία των Νεοαυστριακών. Ασκούν κριτική ακόμη και στις πιο σύγχρονες θεωρίες. Τις θεωρούν καταδικαστέες εφόσον ασχολούνται με το σημείο ισορροπίας (Rosen, 1997, σελ.141).

SCHUMPETER, KNIGHT, KIRZNER: ΜΙΑ ΚΡΙΤΙΚΗ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΗ

Στην ενότητα αυτή θα μελετήσουμε τις διαφορές και τις ομοιότητες μεταξύ των θεωριών του Schumpeter, του Knight και του Kirzner⁸. Προτού ξεκινήσουμε πρέπει να αναφέρουμε σε γενικές γραμμές κάποια βασικά σημεία της θεωρίας τους, ώστε να γίνει πιο κατανοητή η σύγκριση μεταξύ τους. Για τον Schumpeter, ο επιχειρηματίας είναι καινοτόμος. Δημιουργεί κέρδος εισάγοντας καινούργιους συνδυασμούς. Αυτό παίρνει την μορφή της εισαγωγής ενός νέου προϊόντος, μιας νέας πρώτης ύλης, την δημιουργία μιας νέας αγοράς κ.ο.κ. Για τον Knight ο επιχειρηματίας παίρνει αποφάσεις κάτω από συνθήκες αβεβαιότητας και διασφαλίζει για τους υπόλοιπους που του εμπιστεύονται τους παραγωγικούς συντελεστές τους, ένα σταθερό εισόδημα εξαλείφοντας την αβεβαιότητα. Το κέρδος του είναι αμοιβή για τις ριψοκίνδυνες αποφάσεις που παίρνει επωμιζόμενος όλες τις ευθύνες. Για τον Kirzner ο επιχειρηματίας είναι κερδοσκόπος, έχει εγρήγορση και ενόραση. Επειδή υπάρχει αβεβαιότητα, εξαιτίας του γεγονότος ότι η γνώση είναι υποκειμενική, ατελής και διασκορπισμένη μεταξύ των ατόμων, η οικονομία δεν βρίσκεται ποτέ σε ισορροπία και υπάρχουν ευκαιρίες κέρδους που δεν έχουν παρατηρηθεί. Ο επιχειρηματίας είναι αυτός που βάση της εγρήγορσης, παρατηρεί ότι κάτι πωλείται σε διαφορετική τιμή απ'ότι θα έπρεπε και έτσι δημιουργεί κέρδος (Nooteboom, 2003, σελ.10-2).

Για τον Schumpeter ο επιχειρηματίας δρα διαταράσσοντας το σύστημα της κυκλικής ροής. Είναι αυτός που εισάγει την αλλαγή, δημιουργεί νέες ευκαιρίες και ωθεί την οικονομία προς την ανισορροπία. Ο Schumpeter δεν σχετίζει την οικονομική ανάπτυξη με το σημείο ισορροπίας. Σε αντίθεση μ' αυτόν, ο Kirzner δίνει έμφαση στον ρόλο της επιχειρηματικότητας σαν μια δύναμη που σπρώχνει την οικονομία προς το σημείο

⁸ Θα αναφερθούμε κυρίως στον Kirzner, διότι αυτός ανέπτυξε μια ξεκάθαρη θεωρία σχετικά με την επιχειρηματικότητα που εμπεριέχει τα κύρια στοιχεία των θεωριών του Mises και του Hayek.

ισορροπίας. Συμφωνεί ότι μέσα από την επιχειρηματικότητα επέρχονται αλλαγές, οι οποίες όμως είναι δυνάμεις ισορροπίας. Αυτές οι αλλαγές συνδέονται με τα λάθη και τις ευκαιρίες που υπάρχουν στην αγορά. Ο επιχειρηματίας δημιουργεί κέρδος φέρνοντας σε προσαρμογή τα στοιχεία που προηγουμένως ήταν σε άγνοια, διορθώνοντας τα λάθη που υπάρχουν στην αγορά και μέσω αυτής της διαδικασίας οδηγεί την οικονομία προς το σημείο ισορροπίας (Kirzner, 1973, σελ.72). Από την άλλη, κύριο στοιχείο στον επιχειρηματία του Knight είναι ότι αυτός αναλαμβάνει το ρίσκο για τις αποφάσεις που παίρνει και εγγυάται την διασφάλιση των εισοδημάτων των επενδυτών, κάτι που ο Schumpeter δεν δέχεται (Goel, 1998, σελ.50). Γι' αυτόν, ο επιχειρηματίας δεν έχει ρίσκο, το μόνο που ρισκάρει είναι το καλό του όνομα στην αγορά. Αν πάει καλά ή όχι το εγχείρημα, αυτός που θα υποστεί την ζημιά είναι ο καπιταλιστής που είναι και ο τελικός αποδέχτης του ρίσκου. Για τον Knight όμως, ο επιχειρηματίας είναι εκείνος που σηκώνει στις πλάτες του την αβεβαιότητα και αναλαμβάνει το ρίσκο να διασφαλίζει τα εισοδήματα των επενδυτών και να αλλάζει τις προτιμήσεις των καταναλωτών (Ibrahim and Vyakarnam, σελ.13).

Σύμφωνα με τον Schumpeter, δεν χρειάζεται ο ρόλος του επιχειρηματία για να κατανοήσουμε τον μηχανισμό με τον οποίο η οικονομία τείνει προς την ισορροπία. Κάνει το λάθος σύμφωνα με τον Kirzner να πιστεύει ότι η κατάσταση ισορροπίας μπορεί να εδραιωθεί μόνη της, χωρίς κανέναν μηχανισμό που να κατανέμει τα κομμάτια της πληροφόρησης. Για τον τελευταίο ο επιχειρηματίας δεν καινοτομεί, αλλά ανταποκρίνεται μέσω της εγρήγορσης σε ευκαιρίες κέρδους που προηγουμένως δεν είχαν παρατηρηθεί (Kirzner, 1973, σελ.72-4). Η ομοιότητα που υπάρχει μεταξύ των δύο είναι, ότι ο επιχειρηματίας δεν χρειάζεται συντελεστές παραγωγής αφού τα μέσα για την υλοποίηση των σχεδίων του, παρέχονται από τους καπιταλιστές (Kirzner, 1973, σελ.80). Επίσης και για τους δύο, πρέπει να υπάρχει ατομικό σύστημα ιδιοκτησίας που να παρέχει κίνητρα στον επιχειρηματία, διότι σ' ένα Σοσιαλιστικό σύστημα δεν θα μπορούσε να υπάρξει επιχειρηματικότητα (Devine and Adaman, 2000, σελ.5).

Μία ακόμα διαφορά είναι ότι για τον Kirzner το βασικό στοιχείο του επιχειρηματία δεν είναι η ικανότητα του να «σπάει» την ρουτίνα, δεν είναι η εισαγωγή νέων προϊόντων και τεχνικών, ούτε η ικανότητα του να μεταβάλλει τις καμπύλες κόστους και οφέλους, αλλά η ικανότητα να κατανοεί ότι όλα αυτά έχουν γίνει. Για τον Schumpeter ο επιχειρηματίας είναι το «μπουζί» της οικονομικής εξέλιξης, ενώ για τον Kirzner ενεργοποιεί την διαδικασία της αγοράς (Kirzner, 1973, σελ.81-2). Με άλλα λόγια, ο Schumpeter κάνει μια πιο γενική αναφορά βασιζόμενος στην έννοια της οικονομικής αλλαγής, σε αντίθεση με τον Kirzner ο οποίος επικεντρώθηκε στην διαδικασία της αγοράς (Grebel, Pyka and Hanusch, 2003, σελ.447).

Παρόλο που ο Schumpeter είδε την οικονομία ως ανταγωνιστική, κατηγορείται ότι το μοντέλο της κυκλικής ροής που εισήγαγε έχει πολλές ομοιότητες με αυτό της Γενικής Ισορροπίας του Walras, τον οποίο και θαύμαζε (Goel, 1998, σελ.5). από την άλλη ο Knight υιοθετεί το μοντέλο του τέλει ανταγωνισμού. Σε αντίθεση με αυτούς, ο Kirzner δεν στηρίζει την ανάλυση του σε καμία υπόθεση της Νεοκλασικής Θεωρίας και γι' αυτό τους ασκεί κριτική.

Ο Schumpeter δεν κατάφερε να εισάγει στο θεωρητικό του πλαίσιο τον ορισμό της ανακάλυψης, αλλά καταπιάστηκε μόνο με αυτόν της καινοτομίας. Γι' αυτόν, οι ανακαλύψεις είναι εξωγενώς καθορισμένες και προσφέρονται από άλλους (Brouwer, 2002, σελ.3).

Για τον Schumpeter μόνο ο επιχειρηματίας είναι ενεργός και καινοτόμος, ενώ όλοι οι άλλοι είναι «ρομπότ». Θεωρεί ότι οι επιχειρηματίες είναι μία ομάδα ανθρώπων, που είναι σπάνια να βρεθεί, ενώ για τον Kirzner το στοιχείο της επιχειρηματικότητας υπάρχει σε κάθε άνθρωπο λίγο ή πολύ (Holcombe, 2003, σελ.26). Από την άλλη ο Knight θεωρεί τους επιχειρηματίες σαν κριτές ανάμεσα σε ανθρώπους. Ο επιχειρηματίας του Knight προσπαθεί να δει ποιον θα προσλάβει, τι διαταγές θα δώσει και ποιες θα είναι οι προβλέψεις του για το μέλλον. Κρίνει τους καταναλωτές, τους εργαζομένους και τους ανταγωνιστές του. Έχει γνώση για το πώς συμπεριφέρονται όλοι οι άλλοι και μπορεί να είναι και παραγωγός και επιχειρηματίας. Παρ' όλα αυτά δεν είδε τον επιχειρηματία να έχει ξεχωριστό ανθρώπινο χαρακτήρα (Gunning, 2000, σελ.19-20).

Ο Schumpeter συμφωνεί με τον Knight ότι το κέρδος και το επιτόκιο υπάρχουν μόνο σε προηγμένες οικονομίες. Οι επενδυτές δεν χρειάζεται να έχουν υπερβάλλον κέρδος, διότι το επιτόκιο ισοδυναμεί με την οριακή κερδοφορία για τον Schumpeter και με την μέση για τον Knight. Διαφέρουν όμως σε ένα κεντρικό σημείο· για τον Schumpeter οι τραπεζίτες επιλέγουν πάντοτε τους σωστούς επιχειρηματίες για τις επενδύσεις τους, ενώ στον Knight αυτό δεν είναι πάντοτε εφικτό. Ορισμένες φορές, κάποιοι τραπεζίτες θα ποντάρουν σε λάθος επιχειρηματίες εξαιτίας της αβεβαιότητας και γι' αυτό υπάρχει κέρδος για τους υπόλοιπους, των οποίων οι επιλογές θα είναι σωστές. Δεν μπορούν να βγουν όλα τα σχέδια επιτυχημένα, κάποια θα αποτύχουν, το ποια θα είναι αυτά δεν είναι γνωστό. Για τον Knight το πρόβλημα είναι να βρεις ανθρώπους να κάνουν σωστές κρίσεις (Brouwer, 2002, σελ.93).

Σύμφωνα με τον Schumpeter, οι μιμητές του επιχειρηματία ακολουθούν ως αποτέλεσμα της αλλαγής που επήλθε στο σύστημα χωρίς να δρουν επιχειρηματικά, απλά ακολουθούν τον καινοτόμο στα νέα μονοπάτια. Για τον Kirzner, στην προσπάθειά τους να βρουν που έχουν κάνει λάθος, αναπροσαρμόζουν συνεχώς το πλαίσιο μέσων – στόχων, με αποτέλεσμα να δρουν επιχειρηματικά (Kirzner, 1997, σελ.80).

Τέλος, ο Knight επικεντρώνεται σε μεγάλο βαθμό στην ανάλυση της αβεβαιότητας με αποτέλεσμα να προσπερνάει το γεγονός, ότι ο επιχειρηματίας αναλαμβάνει ένα δύσκολο εγχείρημα επειδή του προσφέρεται μια ελκυστική ευκαιρία (Kirzner, 1973, σελ.82). Δεν αναλύει τον ενεργό, δραστήριο, γεμάτο εγρήγορση και ερευνητικό χαρακτήρα του επιχειρηματία. Βλέποντας το κέρδος ως υπολειμματικό, αποτυγχάνει να ενσωματώσει στην ανάλυση του το γεγονός, ότι εξαιτίας της αβεβαιότητας αυτό είναι ήδη εκεί, υπάρχει (Kirzner, 1973, σελ.83). Ο Knight συνδυάζει τον επιχειρηματία με τις δραστηριότητες του ελέγχου και της υπευθυνότητας, έναντι στον ενεργητικό και άγρυπνο επιχειρηματία του Kirzner. Υπάρχει ομοιότητα στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται το κέρδος, καθώς είναι δυναμικό και όχι στατικό. Αντίθετα η Νεοκλασική θεωρία αποτυγχάνει να συμπεριλάβει τον ορισμό της επιχειρηματικής εγρήγορσης στις αλλαγές των δεδομένων (Kirzner, 1973, σελ.84). Για τον Kirzner, η έμφαση δεν δίνεται στην σκόπιμη ενέργεια του επιχειρηματία να δημιουργεί κέρδος εξαιτίας της αλλαγής των δεδομένων, αλλά εμπεριέχει το στοιχείο της έκπληξης (Kirzner, 1973, σελ.85).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην εργασία αυτή αναλύσαμε τρεις τύπους επιχειρηματικότητας. Ο πρώτος ήταν αυτός που αναπτύχθηκε μέσα από την θεωρία του J.A Schumpeter. Για τον Schumpeter ο επιχειρηματίας δημιουργεί κέρδος και διαταράσσει την οικονομία από το σημείο ισορροπίας με την εισαγωγή νέων ή χαμηλότερου κόστους τεχνολογιών. Ο επιχειρηματίας του Schumpeter δεν έχει κανένα ρίσκο, αυτό το επωμίζεται εξολοκλήρου ο καπιταλιστής. Ο δεύτερος τύπος είναι αυτός που πηγάζει μέσα από την θεωρία του F.H Knight. Σύμφωνα με τον Knight ο επιχειρηματίας εξαλείφει την αβεβαιότητα που υπάρχει στην οικονομία για λογαριασμό αυτών που του προσέφεραν παραγωγικούς συντελεστές, εξασφαλίζοντας τους ένα σταθερό και βέβαιο εισόδημα. Για τον επιχειρηματία όμως το κέρδος είναι υπολειμματικό αφού πληρώσει τους τόκους του κεφαλαίου, το ενοίκιο και τους παραγωγικούς συντελεστές που προσέλαβε. Το κέρδος του εξαρτάται καθαρά από την δική του ικανότητα και τύχη. Ο τρίτος τύπος επιχειρηματικότητας είναι αυτός που ανέπτυξαν οι Νεοαυστριακοί και κυρίως ο I.Kirzner. Για τον Kirzner ο επιχειρηματίας είναι κερδοσκόπος και βρίσκεται συνεχώς σε εγρήγορση. Δημιουργεί ευκαιρίες κέρδους αγοράζοντας φθηνά και πουλώντας ακριβότερα. Οι τρεις αυτοί τύποι επιχειρηματικότητας έχουν ομοιότητες και διαφορές όπως αναφέρθηκαν στις προηγούμενες ενότητες. Αυτό όμως που απορρέει και από τις τρεις, είναι ότι ο επιχειρηματίας αποτελεί μια ξεχωριστή προσωπικότητα. Διαθέτει υπομονή και επιμονή, είναι δημιουργικός, καινοτόμος και βρίσκεται συνεχώς σε εγρήγορση.

Είναι ένα άτομο που διαταράσσει τα λιμνάζοντα νερά και γι' αυτό χρειάζεται μεγάλα ψυχικά αποθέματα.

Η επιχειρηματικότητα υπάρχει παντού και πάντα. Όλοι οι άνθρωποι έχουν εγρήγορση σε ευκαιρίες κέρδους και προσπαθούν συνεχώς να βελτιώσουν την υπάρχουσα κατάσταση τους. Για να είναι κάποιος επιχειρηματίας δεν χρειάζεται ούτε πτυχία, ούτε κεφάλαιο. Το μόνο που απαιτείται είναι να υπάρχει μια ιδέα, πάθος και θέληση να μαθαίνει συνεχώς καινούργια πράγματα. Για κάποιους η επιχειρηματικότητα είναι σημαντική όχι μόνο για την οικονομία, αλλά και για την κοινωνία. Συνδέεται με την ανεργία και τις κοινωνικές ευκαιρίες, βελτιώνει την κατάσταση του ενός και ταυτόχρονα βελτιώνει την ποιότητα της ζωής των υπολοίπων.

Από την άλλη πλευρά, το κράτος δεν μπορεί να “δημιουργήσει” επιχειρηματικότητα. Αυτό που μπορεί και πρέπει να κάνει είναι να επικεντρωθεί στην δημιουργία του θεσμικού πλαισίου και των πολιτικών εκείνων που θα στηρίζουν τους επιχειρηματίες και τις ιδέες τους, διότι είναι αυτοί που δημιουργούν θέσεις εργασίας, πλούτο και ευκαιρίες για τους υπολοίπους. Όσον αφορά τους θεσμούς, είναι αυτοί που επηρεάζουν τους κανόνες του παιχνιδιού, την νομιμότητα και την ικανότητα επιβολής τους. Παρατηρούμε ότι οι υποανάπτυκτες χώρες στερούνται καινούργιων επενδύσεων από τους επιχειρηματίες εξαιτίας του ασθενούς θεσμικού πλαισίου. Από την άλλη, οι πολιτικές αποφάσεις επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο διασφαλίζονται τα ατομικά δικαιώματα, η ελευθερία του εμπορίου, η φορολογική αξιοπιστία κ.ο.κ

Οι επιχειρηματικές ικανότητες μέχρι ενός σημείου μπορούν να διδαχτούν, διότι υπάρχει μια πολύ μεγάλη βάση δεδομένων για το πώς ξεκίνησαν και πως ευδοκίμησαν μεγάλες επιχειρήσεις. Για να ενισχυθεί όμως η επιχειρηματικότητα σε μια οικονομία θα πρέπει να δημιουργηθούν ισχυροί δεσμοί ανάμεσα στα πανεπιστήμια και στον ιδιωτικό τομέα. Επίσης, θα πρέπει να αναγνωρίζονται και να ενθαρρύνονται οι επιχειρηματίες ώστε να αυξηθεί η εκτίμηση της κοινωνίας γι' αυτούς. Είναι μια ομάδα ανθρώπων που δουλεύει τις περισσότερες φορές στο παρασκήνιο και λίγοι γνωρίζουν το έργο τους.

Ακόμη πιο σημαντικός είναι ο ρόλος των επιχειρηματιών στις μέρες μας. Η νέα οικονομία όπως πολλοί την χαρακτηρίζουν, έχει δημιουργήσει μια παγκόσμια αγορά εξαιτίας του παγκόσμιου ιστού (ιντερνέτ) και των νέων ψηφιακών τεχνολογιών. Ανά πάσα στιγμή, σε οποιαδήποτε γωνιά του πλανήτη, όλη μέρα, όλο τον χρόνο, άμεσα και γρήγορα, οποιοσδήποτε μπορεί να αγοράσει και να πουλήσει ότι θελήσει. Μέσω της ψηφιακής πληροφόρησης, μπορεί να συλλέξει τις πληροφορίες που του είναι απαραίτητες σε λίγες μόνο ώρες. Μπορεί ακόμη να αναπτύξει επιχειρηματική δραστηριότητα από το γραφείο του σπιτιού του.

Οποιοδήποτε κράτος θελήσει να ορθοποδήσει τον 21^ο αιώνα θα πρέπει να δημιουργήσει το κατάλληλο πλαίσιο, ώστε να έχει αυξημένο το στοιχείο της επιχειρηματικότητας. Η επιχειρηματικότητα είναι αυτή που δείχνει τον δρόμο όταν η οικονομία έρχεται σε αδιέξοδο. Είναι αυτή που δημιουργεί καινούργιες θέσεις εργασίας, ευημερία και ποιοτική αναβάθμιση των υπηρεσιών. Όπως λέει και μια Κινεζική παροιμία η επιτυχία χρειάζεται καλό συγχρονισμό, κατάλληλο περιβάλλον και αρμονία μεταξύ των ανθρώπων. Ο συνδετικός κρίκος μεταξύ αυτών των τριών στοιχείων, είναι η επιχειρηματικότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Ιωαννίδης, Σ. 1992. *Ανταγωνισμός, Αγορά και Δημοκρατία: Μια Κριτική της Νεοαυστριακής Οικονομικής Θεωρίας*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα
- Σημειώσεις Μαθήματος “ Πολιτική Οικονομία Ι”, Διδάσκων:Μυλωνάκης Δ., Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, τμήμα Οικονομικών Επιστημών , Πανεπιστήμιο Κρήτης, 2003-2004.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Arena, R. and C. Dangel (2002). *The Contribution of Joseph Schumpeter in Economics*, London, Edwar Elgar. Available at <http://www.nbs.ntu.ac.uk/cgb/research/pdf/entjse.pdf>
- Baumol, W. 1990. Entrepreneurship: Productive, Unproductive and Destructive, *American Economic Review*, October, vol.98, no.5, 893-921
- Blaug, M. 1997. *Not Only An Economist*, London, Edwar Elgar
- Bloch, S. 1940. Carl Menger: The Founder of the Austrian School, *Journal Of Political Economy*, vol.48, no.3, 428-433
- Boettke, J. and C. Coyne (2003). Entrepreneurship and Development: Cause or Consequence, *Advances in Austrian Economics*, vol.6, 1-30
- Brouwer, M. 2002. Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship and Economic Development, *Journal of Evolutionary Economics*, vol.12, no.2, 83-105
- Canterbury, R. 1987. *The Making Of Economics*, California, Wadsworth Publishing Company
- Devine, P and Adaman, F (2000). A Reconsideration of the Theory of Entrepreneurship: A Participatory Approach, Forthcoming in *Review of Political Economy*. Available at: <http://www.econ.boun.edu.tr/staff/adaman/research/adaman-devine.PDF>
- Fagerberg, J. 2002. A Layman’s Guide to Evolutionary Economics, Working Paper from <http://www.business.aau.dk/evolution/evolecon/evolinks.html?choice=teach&tchoice=all>
- Formaini, R. 2001. The Engine of Capitalist Process: Entrepreneurs in Economic Theory. Available at: <http://www.dallasfed.org/research/efr/2001/efr0104a.pdf>
- Fu, T and L. Yu (1999). Entrepreneurial Alertness and Discovery, *The Review Of Austrian Economics*, June, vol.14, no.1, 47-63
- Goel, U. 1998. *Economists, Entrepreneurs and the Pursuit of Economics*, Frankfurt, Peter Lang GmbH

- Grebel, T., Pyka, A and H. Hanusch (2003). An Evolutionary Approach to the Theory of Entrepreneurship, *Journal of Industry and Innovation*, December, vol.10, no.4, 493-514
- Gunning, P. (2000, May). The Idea of the Entrepreneur Role as a Distinctly Human Action: A History of Progress. Available at:
http://www.gunning.cafeprogressive.com/subjecti/workpape/role_ent.htm
- Hayek, F. 1948. *Individualism and Economic Order*, Chicago and London, the University of Chicago Press
- Holcombe, R. 2003. The Origins of Entrepreneurial Opportunities, *The Review Of Austrian Economics*, vol.16, no.1, 25-43
- Ibrahim, G and S. Vyakarnam. Defining the Role of Entrepreneur in Economic Thought: Limitations of Mainstream Economics. Available at:
<http://www.nbs.ntu.ac.uk/depts/cgb/research/papers.htm>
- Karayiannis, A. 2003. The Entrepreneurial Function In Economic Literature: A Synoptic Review. Available at: http://www.geocities.com/karagiannis_anastasios/Dimosieuseis/
- Keizer, W., Tieben, B and R. Zijp (1997). *Austrian Economics in Debate*, London and New York, Routledge
- Kirzner, I. 1973. *Competition and Entrepreneurship*, Chicago, University of Chicago Press
- Kirzner, I. 1992. *The Meaning Of Market Process: Essays in the Development of Modern Austrian Economics*, London and New York, Routledge
- Kirzner, I.1997. Entrepreneurial Discovery and the Competitive Market Process: an Austrian Approach, *Journal of Economic Literature*, March, vol.35, no.1, 60-85
- Knight, F. 1948. *Risk, Uncertainty and Profit*, Boston, Houghton Mifflin
- Leroy, S and L. Singell (1987). Knight on Risk and Uncertainty, *Journal of Political Economy*, April, vol.95, no.2, 394-406
- Loasby, B. 2001. Time, Knowledge and Evolutionary Dynamics: Why connection Matter, *Journal of Evolutionary Economics*, vol.11, 393-412
- New Palgrave: A Dictionary Of Economics. New York: Stockton, 1987. 4 vols.
- Nooteboom, B. 2003. Stages of Discovery and Entrepreneurship. Available at:
<http://econpapers.hhs.se/paper/dgreureri/3000333.htm>
- Oakley, A. 1997. *The Foundation of Austrian Economics from Menger to Lachman: A Critico-Historical Retrospective of Subjectivism*, Cheltenham, Edwar Elgar
- Palermo, S and G. Palermo (2003, February). Austrian Economics and Value Judgements: A Critical Comparison with Neoclassical Economics. Available at
<http://www.eco.unibs.it/~palermo/>

- Palermo, S. 1999. *The evolution of Austrian economics: From Menger to Lachman*, London and New York, Routledge
- Reisman, D. 2004. *Schumpeter's Market Enterprise and Evolution*, London, Edwar Elgar
- Rima, I. 1999. *Ιστορία της Οικονομικής Ανάλυσης*, Αθήνα, Gutenberg (Μετάφραση Νικηφόρου Σταματάκη)
- Rosen, S. 1997. Austrians and Neoclassical Economics: Any Gains From Trade?, *Journal of Economic Perspectives*, vo.11, no.4, 139-152
- Schumpeter, J. 1968. *The Theory of Economic Development*, Cambridge Mass: Harvard University Press
- Schumpeter, J. 1982. *Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process*, Philadelphia, Mac Graw-Hill Book Co
- Tuttle, C. 1927. The Entrepreneur Function in Economic Theory, *Journal of Political Economy*, August, vol.35, no.4, 501-521
- Verstraete, T. (2002, May). Essay on the Singularity of Entrepreneurship as a Research Domain, from http://asso.nordnet.fr/adreg/Ea_tv2.pdf
- Younkins, E. (2004, March). Carl Menger and the German Historical School. Available at: <http://www.quebecoislibre.org/04/040306-12.htm>
- Zamagni, S and E. Screpanti (1995). *An Outline of the History of Economic Thought*, Oxford, Clarendon Press